

Socialt företagande och försöken att finna fungerande sätt.

En utvärdering av
67 Arvsfondsfinansierade
projekt.

Författare: Malin Gawell

År: 2013

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	2
INLEDNING	3
Studiens syfte och grundläggande frågeställningar .	3
Arvsfondens bakgrund och syfte.	3
Studiens genomförande	4
SOCIALT FÖRETAGANDE	
– ETT BEGREPP MED MÅNGA TOLKNINGAR . . .	9
Olika former av socialt företagande	5
Det sociala företagandet i välfärdssamhället	6
Förhoppningar och utmaningar	7
DE 67 PROJEKTEN	9
NÅGRA PROJEKT- OCH ORGANISATIONSBERÄTTELSE	11
Dynamo, Stockholm	11
Mamas Retro, Göteborg	11
Entrévärdarna, Luleå	12
Aktus, Ramsele	13
Urkraft, Skellefteå	13
Vägen ut-kooperativen i Göteborg	14
UTVÄRDERANDE FRÅGESTÄLLNINGAR	15
Vilka framkomliga vägar har man funnit – och vilka hinder har man stött på?	15
Hur många personer har varit verksamma i projekten och hur upplever målgruppen insatserna?	16
Vilka spår har projekten lämnat och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?	16
Vilka tjänar vad på det sociala företagandet?	18
ATT ARBETA MED DET SOCIALA	
– SAMMANFATTANDE DISKUSSION	20
Diskussionen om målgrupper och behov	20
((Arbets)integrerande) sociala företag	21
Att söka, leda sig själv och leda andra	22
REFERENSLISTA	24
PROJEKT SOM INGÅR I STUDIEN	26
ENKÄTFRÅGOR	29
MALIN GAWELL	30

Författarna ansvarar för analys och slutsatser

SAMMANFATTNING

I den här rapporten presenteras en utvärderande studie av 67 projekt som haft finansiering från Arvsfonden och som på något sätt knyter an till socialt entreprenörskap och socialt företagande. De studerade projekten beviljades alla medel under perioden 1994–2012, sammantaget drygt 112 miljoner kronor. Studien tar avstamp i de erfarenheter som gjorts inom projekten. Utvärdering har särskilt fokus på följande frågor:

- Vilka framkomliga vägar finner projekten och vilka hinder stöter de på?
- Vilka spår lämnar Arvsfondens pengar och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?
- Hur många har varit verksamma i projekten och hur upplever målgrupperna insatserna?
- Vilka kostnadsbesparingar kan göras med hjälp av erfarenheter från projekten?

Bland de 67 studerade projekten finns en stor variation. En del mindre projekt har syftat till att ta fram informationsmaterial eller arrangera enstaka aktiviteter, andra har genomfört en förstudie. De projekt som varit lite större har i flera fall innehållit både informationsinsatser och utbildning samt utveckling av verksamheter för målgrupper som står långt ifrån arbetsmarknaden, lider av psykisk ohälsa eller har någon form av funktionsnedsättning. Flera av dessa verksamheter som utvecklats inom ramen för eller genom dessa projekt kan betecknas som sociala företag.

Studien visar på att intresset för socialt entreprenörskap och socialt företagande har ökat markant under de senaste decennierna. Begreppen har börjat få genomslag i både praktiken och i politiken.

Verksamheterna berör socialpolitik, arbetsmarknadspolitik och näringspolitik, och de som driver dem kommer i kontakt med både regelverk, offentliga program och rutiner. De upplever det här många gånger som snårigt och lyfter fram vikten av gränsöverskridande samarbeten framför allt med offentliga företrädare för

att lyckas. De enskildas engagemang inom de sociala verksamheterna och även enskilda eldsjäljar inom offentliga myndigheter eller kommuner är framgångsfaktorer och till och med som förutsättningar för att lyckas.

Flera av initiativen som relaterar till socialt företagande belyser behovet av att utsätta målgrupper ska få möjlighet att delta i verksamheter på sina villkor. Man lägger stor möda på att finna eller utveckla sätt som fungerar för att deltagarna ska kunna tillgodogöra sig utbildningar och olika verksamheter, samt även arbeta 100 procent av sin förmåga.

Arbetet lyfts av många fram som ett verktyg för delaktighet, egenmakt och hälsa, men flera projekt poängterar att det innebär så mycket mer. Det handlar om människors hela livssituation vilket till viss del ligger utanför de sociala företagens räckvidd. En del av projekten lyfter fram arbetet snarast som en framtida möjlighet. Men även då är det viktigt av att få ”göra något konkret som är på riktigt” även om det inte är i form av ett arbete.

Tid och pengar lyfts gång på gång fram som knappa resurser för många av de sociala processerna som kräver lång tid. Det gäller bedömningen av tidsåtgång och behovet av långsiktighet för enskilda deltagare, men också tid för att bygga upp ett socialt företagande.

Några av de aktörer som haft finansiering för projekt som ingår i denna studie har utvecklat sina verksamheter under cirka 10 år. I dessa utvecklingsprocesser har de många gånger fått kombinera verksamhetsintäkter med projektfinansiering av särskilda delar eller faser, och hoppat från tuva till tuva. Arvsfondsfinansieringen har i flera fall pekats ut som avgörande för att man ska kunna pröva nya idéer, ge sig in i nya faser och kunna arbeta med målgrupper som behöver det allra mest.

INLEDNING

Under senare år har intresset för entreprenörskap och företagande inom det sociala området ökat markant. Begrepp som socialt entreprenörskap, samhällsentreprenörskap och socialt företagande används allt oftare av praktiker, politiker och forskare. Men vad man lägger i begreppen varierar och många undrar vad de nya formerna för att bedriva sociala verksamheter har för betydelse – och om formerna ens är nya. I den här rapporten ligger fokus på socialt företagande och hur det har använts till förmån för barn och unga samt personer med funktionsnedsättningar i ett 60-tal projekt som finansierats av Arvsfonden sedan mitten av 1990-talet (projektlista finns i bilaga). Syftet med studien är att öka kunskapen om socialt företagande och dra lärdomar av Arvsfondens insatser.

I grund och botten är det sociala företagandet ett sätt att lösa det man uppfattar som ett problem eller att göra något på ett sätt som man tror är lite bättre. Det sociala företagandet är självklart inte det enda uttryckssättet för detta. Även politiker, tjänstemän i offentlig sektor eller andra typer av organisationer ägnar sig åt utveckla verksamheter och att organisera samhället på vad de anser vara lämpliga sätt. Men i den här rapporten ligger fokus på det sociala företagandet.

Vad det som inledningsvis har kallats *det sociala* kommer efter hand att utvecklas utifrån de studerade projekten men också andra aktörers intresse av det sociala företagandet. I projekten finns en vision av att alla människor ska få möjligheter till ett bra liv, men det varierar vad man anser att detta är och hur man når dit.

Innan vi går djupare in på sakfrågorna och projekten följer en precisering av uppdraget som ligger till grund för denna rapport samt en beskrivning av studiens genomförande. Detta följs av en teoretisk orientering. Därefter återkommer vi till de studerade projekten först i ett avsnitt som baseras på hela urvalet och därefter i ett avsnitt som baseras på fallstudierna. Rapporten avslutas sedan med en redogörelse för de utvärderande frågeställningarna (se specificering nedan) samt en avslutande analys av det sociala företagandet och försöken att finna fungerande sätt.

Studiens syfte och grundläggande frågeställningar

Ett syfte med studien är alltså att genom en utvärdering ta tillvara erfarenheter från projekten och de kunskaper som utvecklats. I denna studie ingår 67 projekt som på något sätt relaterar till socialt företagande och sociala

kooperativ och som beviljats medel från Arvsfonden under perioden 1994–2012. I uppdraget ligger att bland annat belysa följande frågeställningar:

- Vilka framkomliga vägar finner projekten och vilka hinder stöter de på?
- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?
- Hur många har varit verksamma i projekten och hur upplever målgrupperna insatserna?
- Vilka kostnadsbesparingar kan man göra med hjälp av erfarenheter från projekten?

Utöver detta kommer ytterligare ett antal frågeställningar tas upp i den avslutande diskussionen. En del av dessa är grundade i den teori som presenteras i det teoretiska avsnittet och preciseras i slutet av den genomgången. Andra frågeställningar som berörs i slutet av rapporten har vuxit fram ur de erfarenheter som projekten belyst.

Arvsfondens bakgrund och syfte

Arvsfonden bildades 1928 i samband med att riksdagen begränsade arvsrätten, vilket innebar att kusiner och avlägsnare släktingar inte längre hade rätt till arv. Om det varken fanns närmare släktingar eller testamente skulle den avlidnas arv tillfalla Arvsfonden (eller Allmänna arvsfonden som det då hette). Fonden skulle använda pengarna till ”allmännyttiga och behjärtansvärda ändamål”, eller mer specifikt ”vård och fostran av barn och ungdomar” (www.arvsfonden.se).

Till att börja med delade Arvsfonden ut pengar till verksamheter som i dag finansieras via den offentliga budgeten. Till exempel så kunde barnrika familjer ansöka om bidrag. Detta stöd avskaffades när det allmänna barnbidraget infördes i mitten av 1950-talet. Arvsfonden delade också ut pengar till barnhem och barnstugor tills den allmänna förskolan infördes 1975, och fonden delade ut stipendier för studier fram till 1960-talet då det allmänna studiestödssystemet infördes i Sverige.

I slutet av 1960-talet hade staten och kommunerna tagit ett allt större ansvar för barns och ungdomars situation, och 1969 breddades Arvsfondens målgrupp till att också inkludera personer med funktionsnedsättning. Inom detta område har Arvsfonden finansierat projekt med färdtjänst och personlig assistans innan de blev etablerade tjänster inom offentlig verksamhet.

Sedan 1990-talet har allt fler projekt haft fokus på att hjälpa unga och personer med funktionsnedsättningar

att få arbete. Flera av projekten inom socialt entreprenörskap och socialt företagande berör också frågan om arbete.

Ideella föreningar och andra icke-vinstdrivande organisationer kan söka stöd hos Arvsfonden för att pröva nya idéer för att utveckla verksamheter för barn, ungdomar och personer med funktionsnedsättningar på deras egna villkor. Föreningarna söker pengar för ett år i taget i högst tre år. Kravet är att målgruppen ska vara delaktig i projekten, att det ska röra sig om nyskapande och utvecklande initiativ samt att det ska finnas en plan för att verksamheten ska fortsätta när bidragsperioden är över.

Två statliga myndigheter har hand om arvsfondsärenden. Kammarkollegiet företräder fonden och ser till att pengarna kommer in från de cirka 600 dödsbon årligen där fonden är arvinge, att pengarna förvaltas på bästa sätt samt betalas ut till projekt som beviljats stöd. Arvsfondsdelegationen informerar om fondens ändamål, beslutar om vilka projekt som ska få stöd ur fonden samt följer upp hur stödet används. År 2012 beviljades stöd till cirka 400 projekt om sammanlagt drygt 477 miljoner kronor. Den här rapporten är en del av Arvsfondens arbete med att öka kunskapen inom fondens arbetsområde.

Studiens genomförande

Studien som ligger till grund för den här rapporten baseras på ett urval av projekt som beviljats medel från Arvsfonden. Genom en sökning i Arvsfondens projekt-databas samt samtal med handläggare identifierades 67 projekt som beviljats bidrag 1994–2012 och på något sätt knutit an till företagande, arbetskooperativ och entreprenörskap. *Det sociala* har varit mer eller mindre uttalat (se fortsatt diskussion i kommande avsnitt).

I ett första steg har vi studerat dessa projekts ansökningar samt arkiverade redovisningar och korrespondens med Arvsfonden, allt det grundläggande materialet har varit tillgängligt i pappersform i Arvsfondens arkiv. Redovisningarna skiljer sig mycket åt, vissa projekt har varit väldigt flitiga med att dokumentera på ett systematiskt sätt medan andra varit betydligt mer knapphändiga vad gäller just detta. Under årens lopp har kraven på redovisningar ökat vilket också har märks i arkiven. Sju av projekten pågick fortfarande

eller avslutades så pass nyligen att fullständiga slutrapporteringar ännu inte kommit in.

Utöver analys av arkiverat material har en web-baserad enkät med två påminnelser skickats ut till representanter för projekten. Denna metod för insamling av material inbegrep vissa inslag av detektivarbete särskilt för de äldre projekten som fick pengar för tio till nästan tjugo år sedan. Alla projektägare är inte längre verksamma eller har genom omorganisationer ombildats i en sådan utsträckning att de varit svåra att få tag i. Personalomsättningar inom en del organisationer som drivit projekt har i vissa fall medfört att ingen som i dag är verksam i organisationen tycker sig ha tillräckliga kunskaper om den tidigare verksamheten för att lämna uppgifter.

Det finns även överlappningar, vissa organisationer har drivit flera projekt som ingått i studien och samma person har varit kontaktperson för olika projekt som drivits av olika organisationer. Enkäten skickades ut till 57 adressater, 16 svar har kommit in och ytterligare sju personer har mejlat eller ringt och bett att få föra fram sina erfarenheter på detta sätt. Det innebär en svarsfrekvens på drygt 40 procent.

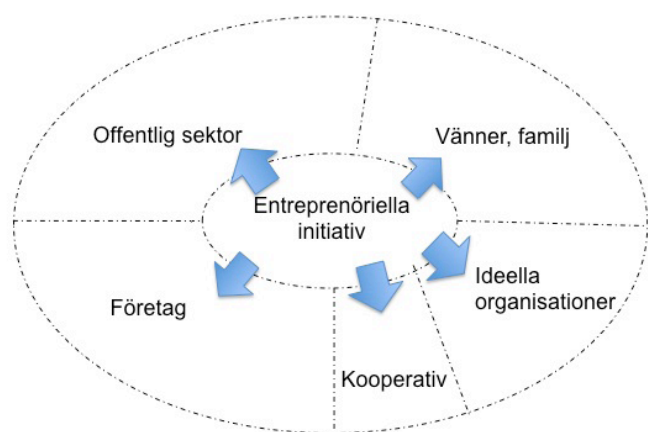
Därutöver har intervjuer gjorts med 15 personer som tillsammans representerat nio projekt. Fyra verksamheter som under någon fas haft medel från Arvsfonden och ingår i underlaget för denna studie har besökts. Huruvida det finns överlappningar mellan de personer som intervjuats och de som svarat på enkäten är okänt då enkätsvaren varit anonyma. De fallstudier som presenteras i denna rapport är

- Dynamo i Stockholm som grundar sig i projektet Unga Fenix
- Mamas Retro i Göteborg
- Entrévärdarna som startades inom ramen för projektet Samlade resurser för tillväxt i Norrbotten
- Aktus i Ramsele
- Urkraft i Skellefteå som har drivit projektet Ung kraft.nu
- Vägen ut! – kooperativen i Göteborg som bland annat har drivit projektet Y-screen

Studien påbörjades 2012, intervjuer och besök samt färdigställande av denna rapport gjordes 2013.

SOCIALT FÖRETAGANDE – ETT BEGREPP MED MÅNGA TOLKNINGAR

Det finns ingen vedertagen definition av begreppet *socialt entreprenörskap* även om det har använts flitigt i både praktiken och politiken. Men i grund och botten handlar socialt entreprenörskap om att kombinera ett socialt engagemang med ett entreprenöriellt handlande (Gawell 2008). Det kan till exempel leda till skapandet av en ny verksamhet som drivs i form av en enskild firma, ideell förening eller ekonomisk förening, aktiebolag eller som en del av offentlig sektor.¹ Vilken form det sociala entreprenörskapet uttrycks i är en del av processen att utveckla ny verksamheter. Figur 1 illustrerar detta resonemang.

Figur 1. Gawell 2013a.

Ibland används begreppet *socialt entreprenörskap* synonymt med *samhällsentreprenörskap* och det finns stora överlappningar mellan dessa begrepp. Men samhällsentreprenörskap brukar oftast inkludera även entreprenörskap inom kulturella näringar eller entreprenörskap med miljöfokus oavsett om initiativen har explicita sociala målsättningar eller inte (Gawell, Johannisson och Lundqvist 2009). Internationellt är det begreppet *social entrepreneurship* som dominerar.

I den internationella debatten om socialt entreprenörskap blandas flera olika synsätt (Dees 1998, Mair, Robinson & Hockerts 2006, Gawell 2006, Nicholls 2006). Alex Nicholls har identifierat vad han benämner som paradigmbyggande aktörer som påverkat bilden av socialt entreprenörskap. Dessa aktörer lyfter fram de individuella entreprenörerna som hjältar, hänvisar till

näringslivets sätt att organisera verksamheter som idealt samt belyser det sociala entreprenörskapets nyskapande karaktär (Nicholls 2010). Exempel på viktiga paradigmbyggande aktörer som Nicholls har identifierat är Ashoka, Schwab Foundation och Skoll Foundation. Dessa organisationer, som grundades 1981, 1998 respektive 1999, har alla grundats av personer förankrade i näringslivet och som kombinerat detta kunnande och nätverk med sociala målsättningar.

Även om synen på socialt entreprenörskap har influerats av dessa paradigmbyggande aktörer så är den långt ifrån oemotsagd. Det finns till exempel en annan strömning som till stor del kan ses som ett alternativ, där hänvisar man oftast till begreppet socialt företagande även om det också inbegriper de entreprenöriella processerna. Detta alternativ beskrivs mer utförligt i nästa avsnitt. Det är också märkbart att litteraturen och debatten om socialt entreprenörskap har expanderat kraftigt under det senaste decenniet (Lundström & Zhou 2013). Även om variationen av tolkningar därmed har ökat så genomsyras litteraturen till stor del av en tro på att det sociala entreprenörskapet kan lösa svåra sociala problem på ett effektivt sätt.

Det finns också kritiska röster som ifrågasätter huruvida det politiska intresset för socialt entreprenörskap och socialt företagande är ett retoriskt verktyg för att dölja neddragningar av offentliga åtaganden (Teasdale, Alcock, P & Smith 2012) eller en kommersialisering av sociala verksamheter (Young & Salamon 2002). Frågeställningarna kring socialt entreprenörskap, och även socialt företagande, tenderar att bli än mer komplexa då fenomenen i sig relateras till bredare samhällsfrågor som till exempel organiseringen av välfärd (Hulgård & Lundgaard Andersen 2012).

Olika former av socialt företagande

Det sociala företagandet är ett socialt engagemang kombinerat med någon form av företagande och i praktiken ser vi flera olika versioner (Gawell 2013a). Det finns sociala företag som liknar ”vanliga” företagsorganisationer i sättet de bygger upp och driver sin verksamhet även om de kombinerat detta med ett socialt engagemang. Det kan handla om vinstdrivande företag inom sociala verksamheter och som mer eller mindre tydligt kombinerar ekonomiska och sociala målsättningar. Gränsen mellan vanliga företag och sociala företag är svår att dra då det saknas både tydliga definitioner och verktyg för klassificering.

¹ Det kan också leda till en förnyad verksamhet inom en större organisatorisk struktur vilket då brukar benämnas intraprenörskap (Pinchot, Grifford och Pinchot, Elisabeth 1978).

En annan version av socialt företagande är ideella organisationer som applicerar det nya språkbruket på sina organisationers verksamheter. Inom detta fält finns hänvisningar till exempel till ”företagande på ideell grund” (Gawell 2011) och beteckningen grundar sig i en vid tolkning av vad ett företag är. Till skillnad från att likställa företag med näringslivsbaserade vinstdrivande organisationer så lyfter man fram organisationer som drivs som företag men med något andra principer. Det finns å ena sidan väldigt många likheter, det gäller att bygga upp och driva olika typer av verksamheter och att organisera och leda människor samt relatera till sin omvärld. Det handlar om både innehållsmässiga och ekonomiska aspekter på företagandet. I det ena fallet är de ekonomiska aspekterna medel för att driva någon form av verksamhet medan det i det andra fallet handlar om att ekonomisk utveckling är målet vilket skapar delvis olika ”logiker” (Wijkström & Lundström 2002).

Detta resonemang bygger på en utveckling av två olika idealtyper – en vinstdrivande och en ideell, men det betyder inte att ideella organisationer är befriade från ett ekonomiskt tänkande. De behöver finansiera sin verksamhet och mobilisera kapital för utveckling. Det betyder inte heller att alla vanliga företag är enbart ekonomiskt rationella (Sundin 2009). Men det finns påtagliga skillnader mellan den vinstdrivande och de ideella principerna vilket bland annat har tagit sig uttryck i hur de organisatoriska landskapen har utvecklats och hur spelreglerna i dessa landskap ser ut (en diskussion som återkommer i samband med redogörelsen för den aktuella begrepps användningen nedan).

Den tredje versionen av socialt företagande som tas upp i detta avsnitt är en version som till stor del vilar på de grundläggande kooperativa principerna om en kollektiv medverkan. I Sverige och till viss del internationellt läggs oftast fokus på att integrera långtidsarbetslösa alternativt vidga arbetsmarknaden (Borzaga, Galera & Nogales 2008; www.sofisam.se). Men det kan också röra andra metoder för att nå sociala målsättningar (Borzaga & Defourny 2001). Det finns en gemensam vision om att möta sociala behov och bidra till ett ”bättre liv” för alla i samhället.

Grunden för de kooperativa principerna lades av den kooperativa rörelsen som växte fram under 1800-talet och bygger på samverkan precis som ordet Kooperation indikerar.² Det handlar om att tillsammans äga och driva en behovsbaserad verksamhet och de traditionella exemplen är producenter eller konsumenter som går samman för att skapa nytta för medlemmarna själva och för samhället i stort. Principerna säger också

2 Jämför engelskans cooperation och latinets cooperativus som betyder samarbete.

något om formerna för samverkan – frivilligt och öppet medlemskap samt en demokratisk medlemskontroll där varje medlem har en röst (ica.coop). De övriga principerna är självständighet och oberoende, utbildning och information, medlemmars ekonomiska deltagande samt samverkan med andra kooperativ. Värderna som eget ansvar och självhjälp lyft ofta fram (ica.coop).

Men Kooperationen har inte ensamrätt på dessa värderingar, principer och arbetssätt. Liknande utveckling och ställningstaganden har folkrörelserna som också växte fram och utvecklades under samma period (Larsson 2008). Det som skiljer mellan de två traditionerna är den kooperativa rörelsens betoning på medlemmarnas ekonomiska deltagande och ekonomisk återbaring. Även näringslivsorganisationer verkar delvis också influerats av dessa synsätt. Svenska, eller nordiska företag har generellt blivit uppmärksammade för en ledningskultur som i internationella jämförelser ger relativt stort utrymme för till exempel personalmedverkan.

Det finns alltså en del klara likheter mellan de olika versionerna av socialt företagande som är vanliga i den svenska och internationella debatten. Det handlar om en vision om något ”bra” och ett handlande för att bidra till detta. Men några av de aspekterna som skiljer sig åt mellan olika versioner är i vilken utsträckning deltagarna själva deltar i utveckling och drift av verksamheterna eller som de enbart använder tjänsten. Dessa frågor knyter bland annat an till diskussioner om självhjälp och inflytande i förhållande till välgörenhet.

Det sociala företagandet i välfärdssamhället

Utvecklingen av de här sociala företagen i Sverige tog fart under 1990-talet (Nutek 2007). Det berodde dels på det ökade intresset för nya arbetsformer inom det sociala området, dels på influenser från framför allt Italien där de sociala kooperativen utvecklats under 1970- och 1980-talet. Ytterligare en viktig del i utvecklingen var det svenska inträdet i EU 1995 och de ökade möjligheter att söka bidrag från den Europeiska socialfonden (ESF) som redan var bekant med den här verksamhetsformen. ESF har tillsammans med Arvsfonden varit en viktig finansierare för många sociala företag. Delvis parallellt med detta så har begreppet kommit att användas av både ideella organisationer och de mer näringslivslika sociala företagen.

Men oavsett vilken version av det sociala företagandet som diskuteras så knyter det an till hur välfärden hanteras i ett samhälle. Den svenska utvecklingen sedan 1990-talet hade som bakgrund ett väl utvecklat välfärdssamhälle där staten, myndigheter, landsting och kommuner hade ansvar för och levererade en stor del av välfärdstjänsterna. Utvecklingen i Italien, som så

ofta lyfts fram som en förebild på detta område, har sett annorlunda ut. Där har de offentliga välfärdstjänsterna varit mycket begränsade och de sociala kooperativen växte fram som en del i en alternativ välfärdsmodell (Borzaga 1996; Borzaga, Carini, Costa, Carpita & Andreus 2008).

Även om begreppen socialt entreprenörskap och socialt företagande är internationella så är det stora skillnader i den rollfördelning som råder och under vilka villkor som de olika initiativen verkar. De nordiska ländernas välfärdssystem har karakteriserats som socialdemokratiska medan England och USA hade marknadsbaserade liberala välfärdssystem. Länder som Italien och Tyskland fick representera vad Esping-Andersen (1990) benämnde konservativa välfärdssystem. Men systemen förändras, i Sverige med avregleringar av verksamhetsområden som finans-, telekom- och transportbranscherna under 1990-talet, friskolereformen 1992, psykiatireformen³ i mitten av 1990-talet samt en ökad konkurrensutsättning inom områden där offentlig sektor dominerat. Denna förändring påverkar också utvecklingen av det sociala entreprenörskapet och det sociala företagandet (Gawell 2013a, Westlund & Gawell 2012).

I kölvattnet av denna utveckling så kan man se alla de olika versionerna av socialt företagande relatera till både näringslivet och civilsamhället, sociala frågor och arbetsmarknadsfrågor samt demokratiska värden som jämlikhet, deltagande och inflytande. De relaterar också till finansieringsfrågor, men på lite olika sätt – vilket jag kommer att beröra senare i samband med redogörelsen för de studerade projekten.

Förhoppningar och utmaningar

Under de senaste decennierna har förhoppningarna på entreprenörskap och företagande generellt ökat och omsatts i politiska program i princip över partigränser även om det finns vissa skillnader i synen på vilken roll entreprenörskap och företagande har och bör ha. De starkaste argumenten är kopplade till att ett affärsbaserat entreprenörskap och företagande upptäcker och utnyttjar ekonomiska möjligheter (Shane och Venkataraman 2000). Det här har fått genomslag i utvecklingen av näringslivs- och innovationspolitik både internationellt och i Sverige. Man hoppas att entreprenörskap och företagande ska ge ”utveckling” mer generellt oavsett om det finns ordentliga belegg för detta eller inte. Det är här viktigt att påpeka att entreprenörskapet eller företagandet i sig inte är bra eller dåligt, entreprenörskapet handlar om dynamiska processer och företagandet om former för att företa sig (Gawell 2013a).

3 Kommunerna fick då ett större ansvar för boende, boendestöd och samsättning för personer med psykisk funktionsnedsättning.

Det är uppenbart att det finns en gemensam vision av en ”god utveckling” kopplad till socialt entreprenörskap och socialt företagande (von Friedrichs, Gawell & Wincent 2013). Detta stärks av en rad berättelser om hur olika insatser bidragit till individens möjligheter att förbättra sin vardag. Men ”det sociala” är komplicerat och behöver en större problematisering än så. Vi ska här beröra några frågor kring identifieringen av behov samt de sociala företagens verksamheter i förhållande till målgrupperna och andra aktörer i samhället.

Innan vi fördjupar oss i hur projekten hanterat dessa frågor ska vi ta upp några specifika förändringar kring entreprenörskap och företagande som har direkta kopplingar till Arvsfondens arbete med unga och personer med funktionsnedsättning. Det rör förankringen av entreprenörskap och företagande riktat just mot dessa målgrupper i det etablerade systemet.

År 2009 antog regeringen en nationell strategi för entreprenörskap inom utbildningsområdet. Den syftar till att stimulera entreprenörskap på alla nivåer i utbildningssystemet med motiveringen att det ställs allt större krav på idéutveckling, flexibilitet och handlingskraft i dagens och morgondagens samhälle (Regeringen 2009). I strategin poängteras att entreprenörskap är knutet till både utvecklingsprocesser i samhällets alla sfärer och till företag, offentliga verksamheter och föreningar. Samtidigt så vet vi att den allmänna tolkningen av entreprenörskap och företagande fortfarande har dragning åt näringslivsbaserade organisationer där framför allt ekonomiska syften betonas. Skolsystemet har ålagts att arbeta med entreprenörskap och företagande generellt och frågorna håller nu på att nå ut till de unga.

Även det sociala företagandet har delvis anammats i det etablerade systemet, 2004–2007 var Nutek (nuvarande Tillväxtverket) huvudman för en nationell temagrupp om socialt företagande. Projektet finansierades av Europeiska socialfondens gemensamhetsinitiativ Equal. Nutek fick sedan i uppdrag av regeringen att tillsammans med Arbetsförmedlingen Försäkringskassan och Socialstyrelsen utarbeta ett program för socialt företagande (Näringsdepartementet 2007, Nutek 2007). Det sociala företagandet uppmärksammades också i regeringens proposition om en politik för det civila samhället (2009/10:55). Detta har följts av uppdrag om fortsatt myndighetssamverkan och informations-satsningar som bland annat utvecklat kunskapsportalen www.sofisam.se.

Dessutom har socialt företagande blivit inskrivet i Tillväxtverkets regleringsbrev samt i viss mån Försäkringskassans och Arbetsförmedlingens program. Fokus har då framför allt varit på personer som varit arbetslösa en längre tid och arbetsintegrerande sociala

företag. Från 2009 finns det även en tematisk grupp finansierad av Europeiska socialfonden på detta tema (www.temaef.se). Dessa satsningar har framför allt varit knutna till den version av socialt företagande som har tydliga inslag av deltagande och samverkan, det vill säga den version som grundar sig på kooperativa deltagande principer med fokus på de sociala företagens möjligheter att skapa arbete för långtidsarbetslösa.

Det är inte konstigt att det råder en viss förvirring kring begreppen. Å ena sidan växer ett nytt språkbruk fram. Å andra sidan är engagemang och initiativ inom det sociala området inget nytt. Den grundläggande frågan i den här studien är hur det ser ut i projekt finansierade av Arvsfonden. Hur använder de begreppen socialt entreprenörskap och socialt företagande? Vilka projekt relaterar till begreppen och på vilket sätt? Och vad innebär det för deltagarna, målgruppen för insatserna?

DE 67 PROJEKTEN

Det finns en stor variation mellan de 67 projekten som på olika sätt relaterar till temat socialt företagande och socialt entreprenörskap och som beviljats bidrag från Arvsfonden. En del projekt har varit små, exempelvis att genomföra en förstudie, genomföra en avgränsad aktivitet eller att trycka en bok. Andra projekt har varit betydligt mer omfattande i både tid och pengar. I detta avsnitt följer en övergripande redogörelse för projekten, en lista på vilka projekt som ingår i studien finns i bilagan. I nästa avsnitt presenteras några av projekten lite mer i detalj och sedan kommer ett avsnitt med utvärdering. Slutligen följer en sammanfattande analys av att företa sig det sociala.

Av de 67 studerade projekten har

- 14 projekt beviljats upp till 0,5 miljoner kronor
- 21 projekt beviljats mellan 0,5 och 1,5 miljoner kronor
- 18 projekt beviljats mellan 1,5 och 3 miljoner kronor
- 12 projekt beviljats mellan 3 och cirka 5 miljoner kronor
- 1 projekt beviljats cirka 7 miljoner kronor
- 1 projekt beviljats cirka 18 miljoner kronor.

Några organisationer har haft flera projekt, en organisation har till exempel beviljats sammanlagt 10,5 miljoner för sex projekt under perioden. Och lokalorganisationer inom samma riksförbund har beviljats sammanlagt 7 respektive 6,5 miljoner kronor.

Sammanlagt har de 67 studerade projekten beviljats stöd på närmare 139 miljoner kronor under perioden 1994–2013.

De studerade projekten ger exempel på i princip alla definitionerna av socialt företagande som tidigare beskrivits även om inga privata vinstdrivande företag fått pengar. En del organisationer som driver dessa projekt är väletablerade medan andra är relativt nya. En del har även tidigare arbetat med socialt företagande medan andra är precis har börjat anpassa sig till den nya terminologin.

En del organisationer, exempelvis Coompanion som arbetar med kooperativ företagsrådgivning över hela landet, driver både egna projekt som ingår i studien och medverkar i flera andra som rådgivare, utbildare, författare eller dylikt. Organisationen Skoopi – de sociala arbetskooperativens intresseorganisation har drivit flera projekt (sex av dem ingår i denna studie) som till stor del är samverkansprojekt med flera sociala företag. Därigenom har de haft en samordnande funktion för delar av fältet.

Det finns även cirka tio personer som medverkar i flera projekt som projektledare, medarbetare, expert, utbildare eller projektpartner. Förutom att vara mycket aktiva i olika nätverk representerar de i olika sammanhang olika organisationer. Det framkommer att även fler personer vandrar mellan organisationer i systemet om än inte riktigt i samma utsträckning.

Målgruppernas deltagande i projekten är en aspekt som lyfts fram i nästan alla ansökningar. Det är också en aspekt som Arvsfonden generellt efterfrågar och i flera fall bett om att få preciserat i samband med beredningen av beslutsunderlag. Argumenten för att just lyfta fram deltagandet handlar framför allt om ett arbete för att stärka enskilda individer och därmed ge en ökad *egenmakt*. Dessa begrepp är väl förankrade i Arvsfondens arbete och i mycket av arbetet med sociala verksamheter generellt. Det är också en påtaglig del av arbetet med socialt företagande och i flera fall en del av de vedertagna definitionerna (se till exempel www.sofisam.se). Detta kan ses som en väsentlig aspekt av *det sociala* i det många av företagsinitiativen.

Deltagandet lyfts framför allt upp av aktörer som är grundade i de kooperativa traditionerna samt i det som brukar benämnas brukarorganisationer, det vill säga ideella organisationer som drivs och leds av de som själva tillhör målgruppen. Handikappsorganisationer av olika slag är exempel på detta. Dessa organisationers målsättning är generellt att deras medlemmar ska kunna må bättre, få bättre inflytande i sina liv och likvärdiga villkor som andra människor. De argumenterar också för att förbättrade möjligheter till arbete kan bidra till detta.

Det finns också de som sprider kunskap om entreprenörskap och företagande rent generellt även om det hör till undantagen. Det tydligast exemplet är föreningen Ung företagsamhet (UF) som sedan tidigt 80-tal bidragit till att framför allt gymnasieelever ”under sakkunnig ledning bildar miniföretag i vilka man tillverkar och marknadsför verkliga produkter” i syfte att ge skolungdomar insikter i näringslivets och arbetslivets villkor. 2009 fick UF pengar från Arvsfonden för att ta fram och sprida ett utbildningsmaterial anpassat för grundskolan, och samma år antog regeringen den nationella strategin om entreprenörskap i skolan som sedan dess införts i skolsystemet. I beskrivningen av detta projekt finns det inte några explicita hänvisningar till målgruppernas deltagande i utformning av projektet eller utformning av det material som projektet syftade till att ta fram.

De projekt som drivs av aktörer med sin huvudsakliga hemvist i det kooperativa företagandet lyfter på ett

tydligare sätt fram möjligheterna till arbete som A och O då det anses vara av stor vikt för välbefinnande och ökat inflytande. I dokumentationen av dessa projekt hänvisar man inte i så stor utsträckning till personer med funktionsnedsättning eller liknande utan snarast till personer som varit arbetslösa länge alternativt står utanför den ordinarie arbetsmarknaden.

Det finns också andra projekt som har tydliga sociala målsättningar men där deltagarna har liten medverkan i utformningen och driften av projektet. Det liknar mer välgörenhetsinsatser där några vill göra gott för utsatta personer. I några av dessa fall har projektägarna angett att de haft svårt att hitta eller engagera de målgrupper de försökt nå.

Det finns tydliga uttryck i ansökningshandlingar och annan dokumentation för att projekten baseras på enskilda individers och grupper engagemang i specifika eller mer generella sociala frågor. Dokumentationen beskriver både olika typer av problem och möjliga insatser som kan bidra till att lösa eller lindra. I de flesta projekten handlar det om ohälsa och hälsa, utanförskap och samvaro samt maktlöshet och inflytande. I flera projekt kombineras detta med hänvisningar till brist på fungerande insatser eller brist på resurser i ordinarie strukturer.

NÅGRA PROJEKT- OCH ORGANISATIONSBERÄTTELSE

För att ge en något fylligare och mer nyanserad bild av projekten så följer här sex korta beskrivningar som visar på en del av den variation som finns i underlaget. Det gäller både en variation av organisationer, målgrupper och metoder samt en viss spridning över landet. I presentationerna ingår både beskrivningar av projekt som ingår i denna studie och beskrivningar av den process som projektet varit en del av.

Dynamo, Stockholm

När man närmar sig lokalen på Södermalm i Stockholm ser man stickgraffitti i stupröret, anslag om olika aktiviteter samt hantverk i fönstret. Jag kliver in i ett café där några fixar i köket, någon sitter vid en dator medan några andra sitter och samtalar lågt. Dynamo är ett center, ett café, en mötesplats, en arbetsplats och mycket mer. Efter en kort rundvandring sätter jag mig med Maria och Helen som båda länge haft ett stort engagemang för föreningsverksamhet, mänskliga rättigheter med mera. De har arbetat med det Arvsfondsfinansierade projektet ”Unga Fenix” som 2009 beviljades cirka 4 miljoner för ett 3-årsprojekt med syftet att skapa en mötesplats där människor kan dela erfarenheter och idéer samt bejaka och stärka varandra.

Projektet drevs inom ramen för den ideella föreningen Fenix vars mål är att förebygga psykisk och fysisk ohälsa genom att bygga broar mellan människor genom att utvecklingen av självhjälpgrupper. Avsikten med projektet Unga Fenix var att kombinera självhjälpideologin och ett fokus på unga människor. Det gick till en viss del. Unga var inte så pigga på självhjälpgrupper, berättar Maria och Helen. Aktiviteter som målarverkstad, syverkstad och musikkvällar anordnades för att uppmuntra unga att aktivera sig i verksamheten och på det sättet prata om sina liv och funderingar. Självhjälpgrupperna utvecklades successivt och kombinerades med levande verkstadspedagogik. Självhjälpmetoden genomsyrade konsekvent verksamheten.

Under projektets gång startades den ideella föreningen *Demokratipiloterna* med tanke på ett kommande huvudmannaskap. Demokratipiloterna tog över driften efter projektets slut och driver nu det sociala och kulturella centret *Dynamo*. Dynamo fungerar ungefär på samma sätt som tidigare men fokuserar mer på föreningservice och idag hyr ett 40-tal föreningar in sig för möten. Centret ger också praktikplatser, möjlighet till arbetsträning och arbete. Mötesplatsen ger möjlighet till kontakter och därmed ytterligare möjlighet till

praktikplatser, arbetsträning och arbete. Dessutom har sociala företaget *Remakebolaget* startats (i form av en ekonomisk förening) där de ”återvinner allt från människors kraft till mormors gamla porslinsinstallrik”. Remakebolaget skapar konstverk av mosaik, syr och mycket mer. Här kan man också praktisera och arbetsträna. De har nyligen sålt en stor mosaikskylt till Stockholm Stad. Cirka 25 unga med psykisk ohälsa får praktik varje år. 5 personer är nu anställda i Remakebolaget och 4 inom Demokratipiloterna. Dessutom har ytterligare personer fått praktik och arbete genom de kontaktnät som byggts upp. Det finns dock ingen siffra på hur många det rör sig om.

Även om unga med psykisk ohälsa är den huvudsakliga målgruppen för verksamheten så frågar ingen om ”bagaget” när någon kommer in. Men efter hand brukar det krypa fram. Det rör sig till exempel om ångest, depressioner, dysfunktionella uppväxt- eller skolmiljöer, funktionsnedsättningar. Dynamo har också kommit att fungera som en inkubator för kvinnor med utmattningssyndrom. Det viktiga är då, enligt Maria och Helen, att få känna sig välkommen, att få pröva, träna och växa. Och om man inte lyckas på en gång så får man pröva igen på ett lite annat sätt utan att känna sig misslyckad. Att helt enkelt få möta någon som tror på en.

Det riktigt sprudlar med idéer. Men TID och PENGAR är knappa resurser. Verksamheten på Dynamo går i dagsläget precis ihop. Och detta under förutsättning att man även i fortsättningen får behålla ett visst bidrag från staden för arbetet med unga personer med psykisk ohälsa.

Mamas Retro, Göteborg

Mamas Retro startades i syfte att utveckla kvinnors entreprenörskap – oavsett vilka deras förutsättningar var. Idén kom från den ideella organisationen Skill som grundades 2009 av Bea, An-Cii, Carina och Mia som bland annat hade en bakgrund i folkbildningen och ett stort engagemang för mänskliga rättigheter. Namnet Skill kommer från engelskans ord för färdighet men står också för *samarbete, kompetens, intersektionalitet, lärande* och *lust*. I sina tidigare arbeten hade de träffat många människor med funktionsnedsättningar som snurrade runt i systemet utan att få något riktigt jobb. De funderade över de kunde göra och fann att de behövde ha en verksamhet med många typer av arbetsuppgifter som kunde passa olika människor. Sökandet landade i idén om en second hand-affär som tar emot,

gör i ordning och säljer barnkläder. Tillsammans med Coompanion i Göteborgsregionen ansökte de om medel från Arvsfonden och 2011 beviljades deras ansökan för projektet Mamas Retro och de fick en miljon kronor. Även Västra Götalandsregionen folkhälsa och Göteborgs stad bidrog från start.

Det var startskottet till ett intensivt arbete. De letade upp, målade och började inreda en lokal i centrala Göteborg. Efter ett tag började flera tjejer dyka upp. De hade gått förbi eller hört talas om Mamas Retro genom vänner, bekanta och i vissa fall tjänstemän inom förvaltningen. De hoppade in och började hjälpa till. Överenskommelser med Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan eller Göteborgs stad tecknades beroende på den enskilda individens situation och efter cirka sex månader invigdes affären. Då startades också en tretermens entreprenörskapsutbildning i samarbete med ett studieförbund där deltagare från Mamas Retro blandades med gymnasieelever. Detta ledde till att tjejerna som arbetade i butiken kunde ta över driften av verksamheten och den ekonomiska föreningen som i dag driver butiken. Senare har även andra sociala företag använt sig av den utbildning som togs fram i samband med att Mamas Retro byggdes upp.

Det är nu cirka 16 personer som arbetar i butiken. En del har varit med från början, en del har börjat nyligen, några har börjat arbeta på andra ställen. Sju av dem som arbetar i butiken är medlemmar i den ekonomiska föreningen som driver Mamas Retro.

Att öppna och driva butiken har varit ett tydligt mål men egentligen är butiken endast ett verktyg för att utveckla en god arbetsplats där man får vara sig själv. Den ska vara en miljö för kompetenser som inte fått utrymme i andra miljöer. Det måste finnas tid för att få känna sig fram och prova olika saker, och är det något som inte fungerar på en gång så följs det på Mamas Retro av frågan – hur kan man göra då? Inte om att någon lyckas eller inte. Eftersom många deltagare har dåliga erfarenheter bakom sig så tar det hela tid. Det kan ta upp till sex månader för att personer som snurrat runt i systemet på olika korta insatser att börja känna lite tillit, säger en av de intervjuade. Det är därför viktigt att finna långsiktiga lösningar för att deltagarna ska känna trygghet. Några av de som på grund av regelsystemen måste sluta har fallit tillbaka i ohälsa och mår till och med sämre eftersom de drabbats av ännu en besvikelse.

På Mamas Retro finns det två grundläggande regler, den första är att inte prata sjukdomar och den andra att inte prata skit om varandra. Alla ska välkomnas oavsett vilka deras förutsättningar är. När de själva är redo för en förändring, då kan de övriga hjälpa till. Det handlar som stöd till självhjälp och ett ömsesidigt stöd människor emellan.

De har flera projekt i gång och fler som är på väg att starta. Det gäller Fördom och stolthet, Så funkar sex (på lätt svenska), Norma (om att inte fastna i ohälsosamma identiteter), att skapa tillgängliga webbplatser och webbportaler och om att sprida ett normkritiskt angreppssätt för att vidga det som i samhället anses som ”normalt”. Några av dessa projekt är finansierade av Arvsfonden och ytterligare en ansökan är på in.

Entrévärdarna, Luleå

År 2006 beviljades Handikappsöreningarnas samarbetsorganisation (HSO) i Norrbotten knappt fyra miljoner kronor för projektet Samlade resurser för tillväxt i Norrbotten. Det var en del i ett större utvecklingsarbete där handikapprörelsen och Sunderby folkhögskola samverkade bland annat med Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, kommuner i regionen, Coompanion Norrbotten och fackförbund. Det breda utvecklingsarbetet var delvis finansierat av Europeiska socialfonden.

För HSO handlade det framför allt om att skapa arbeten för sina medlemmar utifrån en vision om att alla personer med funktionsnedsättningar i Norrbotten skulle få nya möjligheter till arbete. De ville pröva möjligheterna att stödja bildandet av sociala företag genom utvecklad samverkan mellan myndigheter, medlemsorganisationerna och andra aktörer inom den sociala ekonomin.

Projektet innehöll en motivationsdel samt utveckling av en utbildning i socialt företagande på Sunderby folkhögskola. Utbildningen baserades på en långsiktig processinriktad folkhögskolepedagogik där man utgick från varje elevs förutsättningar. Drygt 40 personer från målgruppen har deltagit och tre sociala företag startades under tiden. Därutöver innehöll projektet ett arbete med att sprida kunskaperna om socialt företagande i länet.

Ett av de sociala företagen som startades inom projektet – *Entrévärdarna* – har levt vidare, de andra två är av olika anledningar vilande. Entrévärdarna drivs i form av en social förening som ägs av de anställda. De tar emot patienter som vill ha hjälp från taxin till de olika avdelningarna på Sunderby sjukhus och även tillbaka till sjuktransporten efter besöket. För detta får Entrévärdarna ersättningen som landstinget annars skulle ge till taxibolagen i de fall patienten behövt ledsagare på sjukhuset. Taxibolagen har enligt uppgift varit nöjda då deras chaufförer inte alltid hittar på sjukhuset och framför allt för att de kan ta nya körningar i stället för att gå med patienter. Entrévärdarnas uppdrag har nu även utökats med uppdrag från sjukhusrestaurangen som ville ha hjälp med att köra ut fikavagn till konferensavdelningen. Kökspersonalen som tidigare gjort detta behövde därmed inte byta kläder i samband med ut/inpassering i köket.

I dag arbetar nio personer på Entrévärdar, de arbetar 100 procent av sin förmåga. I samband med övertagandet av verksamheten värderades deltagarnas egen erfarenhet av att ha varit patient. De anställda erbjuds också att bli medlemmar i den ekonomiska föreningen och därmed ägare av verksamheten. De har tillgång till handledning genom en handledarorganisation som de delar med andra sociala företag, detta för att inte blanda ihop relationerna som mellan verksamhetsledning och handledning samt genomföra gemensamma utbildningar. Det innebar också ett bättre utbud av handledarkompetens för de sociala företagen samt att handledarna fick utbyte av flera kollegor.

De som följt arbetet har väldigt goda erfarenheter av möjligheterna med det sociala företagandet. Men det krävs eldsjäl i verksamheterna på arbetsförmedlingen och försäkringskassan samt kommunerna, annars går det inte säger en av de intervjuade. Och det kommer ständigt nya handläggare som behöver läras upp.

”Det behövs en långsiktighet samt resurser som medför trygghet”, fyller en annan person på. Det är en ständig brist på resurser för att möta de sociala behoven. Både för att utveckla nya verksamheter och kanske framför allt för att kontinuerligt kunna vidareutveckla och driva dem. De pekar också på att det finns perspektiv som krockar. Å ena sidan finns en uttalad vilja att låta personer utvecklas i sin egen takt och å andra sidan finns en tuff arbetsprövning som ibland slår hårt mot de enskilda.

Aktus, Ramsele

Bakgrunden till aktivitetshuset Aktus är en förstudie som den lokala Rödakorskretsen genomförde 2002 för att kartlägga behovet. I studien fann man att det i Ramsele fanns brist på insatser för personer med psykisk funktionsnedsättning och personer som varit arbetslösa länge. Detta blev ett startskott för ett omfattande utvecklingsarbete.

Man började med träffar över en kopp kaffe och efter hand växte idén på att bilda ett aktivitetshus som kunde erbjuda både samvaro och arbetsmöjligheter. År 2005 bildades föreningen Aktus av några personer som senare kom att bli anställda i föreningen, Ramsele Röda korskrets, företrädare för Stiftelsen Kultur- och arkivhus i Ramsele, Ekotech, Ramsele företagarförening samt ytterligare några privatpersoner. År 2006 beviljades de knappt en miljon i för finansiering av projektet Aktivitetshuset Aktus av Arvsfonden och arbetet kunde intensifieras. År 2008 fick Aktus även bidrag från Europeiska socialfonden men nu står verksamheten på egna ben. Det går ihop – men kampen för att mobilisera och hushålla med resurserna pågår ständigt.

Aktus har idag flera verksamheter, det finns ett snickeri och ett syeri, en skogsgrupp och allfix samt ett kafé. Dessutom finns en coachningsverksamhet. I alla dessa verksamheter finns det möjlighet att få praktik, arbetsutbildning eller arbete som på olika sätt anpassas utifrån individernas behov. I dagsläget är ett 10-tal anställda. Över 50 personer som deltagit i Aktus verksamheter har fått andra arbeten, börjat studera eller startat egna företag. Medlemskapet är frivilligt och ett 50-tal personer är medlemmar.

Grundprinciperna inom Aktus är hjälp till självhjälp som börjar där individen befinner sig och ett medarbetarskap som knyts till deltagande beslutsprocesser. De har efter hand utarbetat en arbetsmetod som de kallar *Trappan* där grunden är kontaktskapande som banar väg för en social samvaro först genom enstaka aktiviteter och så småningom genom att personen deltar mer systematiskt i till exempel några av de verksamheter som finns på Aktus. I detta steg handlar det mycket om att ge stöd och coachning för att personen ska kunna gå vidare mot egna målsättningar. Sysselsättning har visat sig vara ett bra verktyg för att göra detta tillsammans. Därefter uppmuntras praktik utanför Aktus för att skapa ökade förutsättningar till arbete eller nya yrkesval. Under årens lopp har Aktus utvecklat goda kontakter med det lokala näringslivet vilket är till stor hjälp för att hitta praktikplatser och så småningom arbete. Aktus kan också ge fortsatt handledning om det behövs. Det slutliga steget i *Trappan* innebär arbete, studier eller start av egna företag.

En av de personerna som arbetat länge på Aktus har erfarenheter av att arbeta med arbetsrehabilitering inom Arbetsförmedlingen. Detta har bidragit till att man på Aktus har känt till systemen och vilka möjligheter som finns. En annan av personerna har en bakgrund som företagare vilket har varit viktigt för utvecklingen av affärsmannaskapet.

Urkraft, Skellefteå

Urkraft är en organisation som startades 1988 av fyra socialarbetare som ville bidra till att få unga och långtidsarbetslösa i arbete. De startade med en restaurang och en innebandylokal men framför allt arbetade de med länsarbetsnämnden som bland annat finansierade arbetsmarknadsutbildningar. Urkraft hade då en ganska stor verksamhet med uppemot 20 enheter. När länsarbetsförmedlingarna sedermera lades ner krävdes en omställning för att hitta nya hållbara lösningar och Urkraft sökte pengar från Arvsfonden. År 2005 beviljades 1,9 miljoner kronor för ett utvecklingsprojektet Ung kraft.nu.

I projektet samarbetade de med representanter för det lokala näringslivet för att identifiera vad unga

behövde kunna för att de skulle anses anställningsbara. Utifrån dessa specifikationer utvecklades ”platsmoduler” som skulle kunna ge träning i just det som efterfrågades. Till exempel en modul för dagligvaruhandeln där det fanns ett intresse och där det också fanns arbetsuppgifter som kunde passa bra som insteg på arbetsmarknaden. Därefter utvecklades pedagogiska metoder anpassade till de unga och långtidsarbetslösa förkunskaper och funktionssätt.

Detta arbete bidrog till att utveckla ett förhållnings-sätt för att hantera en variation av kunskaps- och arbetsprofiler. Allt fler bryggor mellan de specifikationer som näringslivet angett och deltagarnas profiler utvecklades och utvecklas alltjämt. Detta har i dag blivit en stark drivkraft i riktning mot ett mer inkluderande arbetsliv vilket Urkraft och näringslivet samarbetar kring. Projektet Ung kraft nu bidrog till en omställning av verksamheten när det behövdes. Och enligt en av de anställda så har i princip allt man gör i dag sin grund i det projektet.

Urkraft anser själva att de är mycket inspirerade av socialt företagande och så sätt och vis också är ett sorts socialt företag även om arbetsformen inte överensstämmer med Tillväxtverkets definition. De funderar på att även starta den typen av sociala företag för och med vissa deltagare men sitt huvudsakliga fokus har de på samarbetet med näringslivet. Här ser de också stora möjligheter till utveckling. Bland annat tittar de nu på en metod som de upptäckt i England där man besöker företag för att leta efter arbetsuppgifter som antingen skulle kunna läggas på ett socialt företag eller som skulle kunna leda till anställning av oerfarna och personer med nedsatt arbetsförmåga.

Urkraft har precis som flera av de andra verksamheterna blandat projektfinansiering med försäljning av praktikplatser och andra möjligheter som finns i systemen för att finansiera handledning och liknande. De har både samarbeten både med arbetsförmedlingen och ingår i ett pilotprojekt med Försäkringskassan kring arbetsrehabilitering. De har också haft projekt med finansiering från Europeiska socialfonden. ”Det är ett stort tryck på att få ut personer i arbetslivet”, säger en av de anställda. ”Men det handlar om så mycket mer – det handlar om människors livssituation. Det vill vi skapa debatt om!”

Vägen ut-kooperativen i Göteborg

Människor med egen erfarenhet av kriminalitet, missbruk och institutioner tog tillsammans med engagerade personer inom Arbetsförmedlingen, Kriminalvården och den sociala ekonomin initiativ till att starta ett socialt arbetskooperativ. Utifrån italienska förebilder startades det första kooperativet 2002 och i dag har Vägen ut

elva sociala företag som tillsammans omsätter 32 miljoner kronor per år med ett hundratal anställda varav cirka 90 procent har någon form av anställningsstöd.

Vägen ut har haft finansiering för ett projekt som ingår i denna studie. I projektet *Y-screen – ungas väg till arbete* startades ett tryckeri som skulle ge praktikplatser och arbete för unga som hade problem med missbruk och kriminalitet. I arbetet med Y-screen har erfarenheterna från de andra Vägen ut-kooperativen varit till stor nytta då det krävs särskilda kompetenser för att erbjuda ”struliga” unga arbetspraktik (Hedin 2008). Utöver detta projekt, som redan belysts i flera utvärderingar (Hedin 2008; Amnå, Holm & Zetterberg 2012; Ölund, kommande), så har också Vägen ut drivit projekt med finansiering från Europeiska socialfonden. ”Men egentligen startade det hela med ett annat Arvsfundsprojekt”, säger en person som varit med från början. Det projektet handlade om barn som hade en eller båda föräldrarna intagna på anstalter och deras rätt till och möjligheter att få en så bra föräldrelation som möjligt. Projektet ville utveckla fungerande sätt baserade på erfarenheter snarare än moraliserande pekpinor och deltagarnas egen medverkan var central. Det gav också några eldsjälars möjlighet att lägga tid på utveckling av nya verksamheter tillsammans med målgrupperna. ”Utan Arvsfundsfinansieringen i det skedet hade vi inte varit där vi är i dag”

I berättelsen om Vägen ut-kooperativen belyses *tiden* gång på gång. Det handlar om tiden det tar att utveckla arbetsätt i bemötande, praktiska metoder och rutiner – det vill säga kompetens att arbeta med *det sociala* med människor som har arbetslöshet, ohälsa, missbruk och ibland kriminalitet i sitt bagage. Det innebär att utifrån egna erfarenheter utveckla delvis nya sätt. För fyrkantiga lösningar passar inte alla – en del människor är runda, skriver Vägen ut på sin webbplats. Och det är processer som tar flera år utöver den tid det tar att bygga upp nya verksamheter och företag.

Att få en långsiktighet i verksamheterna är en ständig kamp och resurserna är mycket knappa. Det rör sig dels om att finansiera utvecklingsinsatser men att finansiera den dagliga långsiktiga verksamheten är kanske ännu svårare. Det gäller finansieringen av verksamheterna men också om de ekonomiska förutsättningarna för de enskilda deltagarna – oavsett om de är deltagare i kortare aktiviteter, anställda eller delägare. Och stor del av dessa frågor ligger utanför Vägen ut-kooperativens kontroll (något som återkommer i nästa avsnitt). Men trots detta kan Vägen ut efter drygt ett decennium skriva på sin webbplats: ”Vi har tomtar på loftet, missbruk i bagaget, kriminella tankemönster, funktionshinder, stresskänslighet och 11 sociala företag med en omsättning på 32 miljoner kronor om året.”

UTVÄRDERANDE FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med den studie som ligger till grund för denna rapport är framför allt att ta vara på lärdomar och fördjupa kunskapen om att företa sig det sociala och socialt företagande som ett försök att finna fungerande sätt för fler människor att få tillgång till sammanhang som bidrar till en ökad hälsa samt att utifrån ett antal grundläggande utvärderande frågeställningar belysa vad Arvsfondens pengar bidragit till. Men hur utvärderar man den här typen av insatser? Vilka möjligheter finns det att knyta resultat till just Arvsfondens bidrag? För att kombinera syftena har Arvsfonden utvecklat några grundläggande frågeställningar för utvärderingar som genomförs på deras uppdrag.

- Vilka framkomliga vägar finner projekten och vilka hinder stöter de på?
- Vilka spår lämnar Allmänna arvsfondens pengar och under vilka betingelser ger pengarna effekt?
- Hur många har varit verksamma i projekten och hur upplever målgrupperna insatserna?
- Vilka kostnadsbesparingar kan man göra med hjälp av erfarenheter från projekten?

I det här avsnittet kommer dessa frågeställningar belysas utifrån arkivmaterial, enkätsvar och intervjuer.

Som redan berörts så är det en mycket stor variation på projekt, en del är mycket begränsade medan andra är mycket omfattande. En del projekt har syftat till att bygga upp nya verksamheter som på ett direkt sätt involverar unga och personer med funktionsnedsättning medan andra projekt haft ett huvudsakligt syfte att sprida kunskap till exempelvis tjänstemän och beslutsfattare på olika myndigheter. Detta gör att de utvärderande frågeställningarna inte kommer besvaras genom mätningar utan vi för i stället resonemang baserade på de underlag som ingått i studien. I flera av dessa resonemang kommer hänvisningar göras till grupper av projekt. Men dessa grupperingar kan variera eftersom många av projekten innehåller inslag av aktiviteter riktade direkt till målgruppen, inslag av nätverksbyggande för fortsatt drift samt inslag av informationsspridning till politiker och andra beslutsfattare. För att förtydliga resonemangen ger vi exempel.

Vilka framkomliga vägar har man funnit – och vilka hinder har man stött på?

Det finns några saker som tas upp som väsentliga för att lyckas med projektet och uppbyggnaden av verksamheter, det är en kombination av kompetenser och

ett stort engagemang. Utan eldsjälarna i projekten, på myndigheter och hos andra samarbetspartner skulle det inte fungera säger representanter från flera av de studerade projekten. I de fall där kompetenser preciseras är det dels förmåga att utveckla fungerande arbetssätt för de sociala målgrupperna, dels kunskaper inom organisations- och företagsutveckling. Den tredje sortens kompetens som lyfts fram berör byggandet av gränsöverskridande nätverk som länkar samman det sociala och företagandet med de offentliga systemen som administreras av till exempel Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och kommunerna. I flera projekt kommer det fram att en del personer ”systemvandrar” – de kan tidigare ha arbetet inom offentliga organisationer, andra ideella eller kooperativa organisationer eller i näringslivet.

Även en fjärde kompetens betonas. Det är en kunskap att hantera en ”projektmarknaden” på ett framgångsrikt sätt, det verkar råda en slags hatkärlek till den marknad många verksamheter verkar i. Man uppskattar de möjligheter till exempel Arvsfondsfinansieringen har medfört, framför allt möjligheterna att på prova idéer och utveckla verksamheter med fokus på *det sociala* utan så hårda krav på att lyckas så att man bara vågar satsa på säkra projekt. Vikten av att ha en smidig administration samt att inte ha hårda krav på medfinansiering lyfts också fram som väsentliga för att kunna ägna sig åt verksamheter där de behövs som mest.

Samtidigt beklagar sig många över den ryckighet som projektfinansieringen medför. I vissa fall får verksamheterna hoppa från tuva till tuva beroende på finansieringen i projektform. Man vill ha bättre möjligheter att arbeta med kontinuerlig utveckling och ha långsiktig finansiering av ordinarie verksamheter, framför allt för att skapa mer långsiktiga och trygga lösningar för de som deltar i verksamheterna.

Några argumenterar för att ”investeringar” och ”ersättning av tjänster” skulle innebära ett minskat beroende men andra varnar för att en sådan begrepps-förskjutning skulle leda till minskade resurser för de som behöver dem mest. Och oavsett begrepps-användning så är beroendet av de villkor som de offentliga regelverken och rutinerna sätter upp påtaglig.

Flera av projekten har stött på hinder, det handlar oftast om brist på tid, brist på resurser och svårigheter i kontakterna med myndigheterna eller kommunerna. Detta gäller till viss del under projekttiden – men framför allt så är det villkoren för den fortsatta driften som tas upp som problematiska.

Det handlar också om svårigheter att med kort varsel rekrytera projektledare och projektmedarbetare vars anställningar ofta upphör när projektet slutförs. Flera projektledare har blivit sjukskrivna på grund av stress och utmattning.

I några fall har det också funnits konflikter mellan personer i den egna organisationen eller mellan personer som företräder olika organisationer lokalt eller i regionen. Det har ställt till besvär och hindrat en positiv utveckling.

Hur många personer har varit verksamma i projekten och hur upplever målgruppen insatserna?

Arvsfondens målgrupp för de studerade projekten är unga och personer med funktionsnedsättning. Av de projekt som besvarat enkäten har över 90 procent personer med funktionsnedsättningar som sin primära målgrupp och 75 procent har uppgett att unga är den huvudsakliga målgruppen. Ett stort antal projekt vänder sig alltså till unga med någon form av funktionsnedsättning. Cirka 40 procent uppger också att de i projekten vänder sig direkt eller indirekt till politiker och drygt 50 procent vänder sig till tjänstemän i statlig, regional eller kommunal förvaltning. Dessa enkätsvar ligger också i linje med den arkiverade dokumentationen, men det finns en stor variation. Vissa projekt syftar nästan bara till uteslutande om att sprida information och kunskaper om det sociala företagandet (i vid bemärkelse). Men de flesta projekt och större delen av bidragen gäller verksamheter som direkt arbetar med unga och personer med funktionsnedsättning – om än med inslag av kunskapsspridning till och samverkan med politiker och offentligtanställda tjänstemän.

Det har inte förrän de senaste åren funnits någon enhetlig mall för projektens rapportering till Arvsfonden så tidigare rapporter har stor variation och i vissa fall oklara formuleringar kring antalet deltagare i projekten. Men det är tydligt att de allra flesta projekten nått och i flera fall överskridit målen med informations-spridning och deltagande i avgränsade informationsaktiviteter. Det flesta projekten har också uppnått sina mål för deltagande i olika typer av utbildningar.

Men målsättningar att starta sociala företag har däremot uppnåtts med viss tvekan. Projektet som ledde till start av Entrévärdarna i föregående avsnitt kan representera flera andra initiativ. Tre sociala företag startades varav två för närvarande är vilande. Dessutom ligger mycket arbete bakom start och utveckling av ett socialt företag som kan ge anställning åt 5–10 personer. Utvecklingen av Vägen ut-kooperativen är en framgång, de har i dag cirka 100 anställda men det har tagit tio år och flera projekt finansierade av Arvsfonden och Europeiska socialfonden.

I den arkiverade dokumentationen finns flera exempel på hur insatserna har förbättrat deltagarnas situation. Detta stöds av sammanställningar och utvärderingar som gjorts inom vissa projekt. Men underlagen säger ingenting om de som tvingats eller självmant avbrutit sitt deltagande. Det är dessutom mycket svårt att nå vissa av dessa målgrupper med enkäter eller liknande (Hedin 2008) så man kan inte dra alltför generella slutsatser av underlaget.

Det finns en stor variation i målgruppernas behov i projekten. Ett fåtal projekt vänder sig till skolelever generellt, exempelvis Ung företagsamhets projekt för att sprida kunskaper om entreprenörskap till grundskoleelever. Andra projekt vänder sig till de som arbetar med utveckling av socialt företagande som handledare och liknande. Dessa grupper har generellt inte behov av särskilda insatser eller anpassning i förhållande till ”vanligt” informationsmaterial eller utbildningar. Huvuddelen av projekten till vänder sig till målgrupper som behöver ”miljöer som fungerar för dem”. I enlighet med verksamhetsbeskrivningarna i föregående avsnitt finns det ett uttalat motstånd mot att kategorisera för att inte bidra till en stereotypisering utan i stället förstärka det som fungerar.

Men detta medför också problem, inte i förhållande till deltagarna i projekten men väl i diskussionerna om resurser. Det handlar då om svårigheter att förstå vilka krav som kan ställas på arbetstid eller annan prestation, hur mycket handledning som behövs och helt enkelt hur långsiktiga olika satsningar behöver vara. Deltagande och arbete till 100 procent av en förmåga har nu kommit att bli ett vedertaget uttryck. Men det är uppenbarligen inte så lätt att bedöma resursbehovet utifrån det.

Det finns många solskenshistorier som beskriver personer som varit mycket uppgivna och där det sociala företagandet varit viktigt för en vändning och en förbättrad situation. Men det finns också en del skepsis. Några deltagare i projekten är tveksamma till i vilken utsträckning de sociala företagen faktiskt förbättrar förhållandena för personer med funktionsnedsättningar generellt. Några andra deltagare ifrågasätter att de i en del sociala företag utför arbete utan att få avtalsenliga löner. Ytterligare deltagare oroas av ett ökat krav på att klara av att vara konkurrenskraftig för att trygga sin försörjning.

Flera representanter från projekten tar upp vikten av att hela livssituationen måste fungera. Delaktighet till exempel i form av arbete i ett socialt företagande ses som en viktig del – men inte den enda.

Vilka spår har projekten lämnat och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?

För att besvara frågan gör vi en uppdelning mellan de projekt som är förstudier eller initiala insatser i

utvecklingsprocesser, projekt som ska utveckla någon form av socialt företagande samt projekt som i huvudsak ska ta fram och sprida informationsmaterial eller hålla utbildningar för att främja utvecklingen inom detta område.

Det är i det närmaste omöjligt att särskilja en del av dessa insatser från andra insatser som genomförts under de senaste decennierna av till exempel projekt med finansiering från Europeiska socialfonden samt de insatser som myndigheter genomfört på uppdrag av regeringen. Inom ramen för studerade projekten har man tagit fram böcker, broschyrer, filmer och webbaserat material, i stort sett alla projekt har haft inslag av informationsspridning. Men det finns inte underlag för att uppskatta hur många som nåtts av informationen och ännu mindre underlag för att uppskatta hur många som tagit till sig informationen och använder lärdomar i sina egna verksamheter.

Det går inte att ange någon exakt siffra på hur många sociala verksamheter och sociala företag som har startats eller utvecklats genom de projekt som ingått i studien. Detta för att det dels inte finns så pass utförlig statistik från projekten, dels för att det inte går att på ett tydligt sätt avgränsa insatserna till just dessa projekt i förhållande till ett bredare utvecklingsarbete som projekten är del av. Men en överslagsberäkning baserad på arkiverade dokument ger att ett 60-tal sociala verksamheter och sociala företag har antingen startats i direkt eller nära anslutning till projekten. Åtminstone ett tiotal av dessa är i dag inte aktiva längre utan antingen vilande eller nedlagda. Däremot är de flesta ”moderorganisationer” fortfarande livskraftiga.

Projektens påverkan på den ordinarie verksamheten, vilket kan ses som en form av intraprenörskap är särskilt svårt att spåra i den arkiverade dokumentationen. Flera har i relativt generella ordalag angett att projektfinansieringen har varit en förutsättning för att de har kunnat utvecklas till vad de är i dag.

I många av projekten har även utbildningsinsatser ingått, i vissa fall för att utveckla folkhögskoleutbildningar. Av arkivmaterialet framgår att åtminstone åtta folkhögskolor medverkat i de projekt som ingått i studien. Det kan vara fler eftersom det inte alltid anges vilka som arrangerat utbildningar i projektens redovisningar. Detta innebär till viss del att utbildningarna finns och kan utnyttjas även av andra men några av dessa utbildningar har ”blivit liggande” utan att någon drivit en fortsättning vidare.

Spåren av projekten som Arvsfonden finansierat är att flera sociala verksamheter har utvecklats och drivs vidare. Sprudlande idéer möter ibland tunga realiteter, och Arvsfondsfinansieringen har då för många varit ett oerhört viktigt bidrag till utvecklingen tillsammans

med annan finansiering. Det finns tecken på att det framför allt är i projekt där Arvsfondsfinansieringen på ett dynamiskt sätt samspelas med flera andra finansiella lösningar som utväxlingen blivit störst. Arvsfondens insats bedöms i flera fall ha fungerat som en katalysator. Enligt en överslagsberäkning, framför allt baserad på arkiverad dokumentation, så är ungefär hälften av projekten fortfarande livskraftiga eller har till och med lyckats blomstra om än under strävsamma förhållanden.

Av de övriga projekten så har de flesta redovisat att det gjorts det som de föresatt sig alternativt reviderat sina planer utifrån ändrade förutsättningarna eller lärdomar under arbetets gång. Detta är något som Arvsfonden visar stor förståelse för då syftet med finansieringen är att man ska kunna pröva och utveckla idéer – under förutsättning att det görs i samråd med fonden. Cirka 15 procent av projekten har rört förhållandevis enkla projekt som att ta fram ett kunskapsunderlag eller arrangera konferenser och seminarier. Dessa projekt har då redovisat att de gjort det de planerat men inte utvecklat resonemangen kring eventuella följd effekter.

För cirka fem projekt väcker redovisningarna en del frågetecken, inte i form av tvivelaktigheter utan snarare kring vad projekten lett till. Två av verksamheterna, som tillsammans beviljats tre bidrag för tre projekt går inte att få kontakt med längre. Efter vissa efterforskningar framkommer det att verksamheterna har lagts ner av olika orsaker. Detta kan då tolkas som misslyckande i att skapa en bärkraftighet. Men lärdomar som i andra sammanhang kan vara av stor vikt kan ha gjorts i alla fall.

En stor andel av medlen som beviljats av Arvsfonden går till att finansiera löner för projektledare, projektmedarbetare eller de som genomför utbildningar, vilket är helt i linje med resultaten i Amnå, Holm och Zetterbergs studie av andra Arvsfondsfinansierade projekt (2012). Det ligger också i linje med den undersökning av de sociala företagens finansieringsbehov som Tillväxtanalys gjorde 2012. Detta gör att mycket stor del av Arvsfondens medel kan ses som investeringar i humanresurser vilket sällan kan ses som bortkastade pengar oavsett om själva aktiviteterna faller väl ut eller ej då det leder till lärdomar.

Men det är viktigt att kunna använda en del av medlen till vissa strategiska investeringar i utrustning. Även om det behovet inte är stort finns det tecken på att investeringar behövs för att kunna utveckla sociala verksamheter och flera organisationer har svårt att finna en sådan finansiering på den ordinarie kreditmarknaden. En del av argumenten kring finansiering som kommer fram i studien och i andra underlag visar att det saknas en helhetsbild av dessa verksamheters finansieringsbehov.

I en tidigare studie visade det sig att det sociala företagandet påverkades av minst fyra samverkande faktorer; 1) Individens behov och rättigheter, 2) Arbetsmarknads- och socialpolitiken inklusive försäkringar, ersättnings-system och upphandlingar av tjänster, 3) Villkoren för aktörer i den sociala ekonomin och det civila samhället och 4) affärsutveckling och näringspolitik (Gawell 2011).

Detta visar sig i allra högsta grad stämma överens med de studerade projekten även i denna studie. Och särskilt lyfter man fram betydelsen av villkoren i arbetsmarknads- och socialpolitiken som har direkt koppling till dem som tillhör den huvudsakliga målgruppen. Vikten av möjligheter att få pengar för att kunna prova nya idéer i tidiga eller kritiska skeden lyfts också fram i denna studie, här beskriver flera att Arvsfonden har haft en viktig roll. Och även om flera lyfter upp finansiering av den ordinarie verksamheten som problematisk så behövs båda delarna för en sund utveckling.

Men det är inte alltid som det på ett tydligt sätt framgår att verksamheterna haft finansiering från Arvsfonden under någon period. I flera fall har det inte stått något om detta på webbplatser eller i annat informationsmaterial. När trycksaker tagits fram inom ramen för själva projektet finns oftast logotypen med men Arvsfondens roll verkar snarast vara att verka utan att nödvändigtvis synas.

Vilka tjänar vad på det sociala företagandet?

Det pågår en diskussion kring förtjänster, kostnader och vinster förknippade med det sociala företagandet och andra typer av liknande insatser. Ofta lyfts värdet fram att personer som tidigare levt i någon form av isolering eller utanförskap får möjlighet till samvaro som stöttar ett sunt leverne. De vanligaste ekonomiska argumenten i debatten antyder att socialt företagande leder till samhällsekonomiska besparingar. I vissa fall kan man också se argument som att det sociala företagandet är mer effektivt än insatser inom den offentliga sektorn.

Det finns fog för båda dessa argument, som också förs fram i ansökningar, kommentarer i enkäten och intervjuerna i studien. Men den grundläggande frågan är så pass komplex att dessa slutsatser behöver diskuteras. Vi först göra några nedslag i metoder för att förtydliga värdeskapande processer samt räkna på samhälls-ekonomiska aspekter.

En av organisationerna som sammanlagt beviljats drygt tio miljoner kronor för sex olika projekt som ingår i studien är Skoopi som bildades i slutet av 1990-talet som de sociala arbetskooperativens intresseorganisation. Två av dessa projekt har utvecklat och testat metoder för att ta fram *sociala redovisningar*

respektive *socioekonomiska bokslut*.

I ett av projekten genomgick fyra sociala kooperativ en utbildning och process att ta fram en social redovisning av sina verksamheter. Det är en metod för att planera, mäta och utvärdera de sociala målen i en organisation. Resultatet sammanställs ofta i en rapport som presenteras för de som medverkar och som också kan presenteras för andra parter. Skoopi uppger i sin slutrapport att deltagarna i början var lite skeptiska, men att de senare ansåg att arbetet varit ett bra stöd för att formulera mål och inriktningar, förbättrat de demokratiska processerna i verksamheterna och relationerna till intressenter. Den sociala redovisningen hade fungerat som ett verktyg för att formulera mål och visa resultatet av verksamheterna samt påvisa och förmedla nyttan.

I kontakt med andra projekt i denna studie så har social redovisning också kommit på tal. Många har varit väldigt positiva till hur arbetet har stärkt verksamheterna men också kommenterat att det är så pass tidskrävande att det inte är möjligt att genomföra utan avsatta projektmedel. Det är också flera som arbetat med sociala redovisningar som uppger att det är mycket svårt att formulera *det sociala*. Bland Skoopis medlemsorganisationer uttrycks det ofta som självhjälp och personligt ansvar, frivillighet, jämlikhet och rättvisa, demokratiska arbetssätt och beslutsfattande (Skoopis rapport Reflektioner och lärdomar 2007). En del organisationer som ingår i denna studie har försökt använda vissa av inslag av social redovisning även i den ordinarie redovisningen.

Utifrån arbetet med sociala redovisningar konkretiseras därmed en del av det som anses som viktiga värden i det sociala företagandet. Det finns hittills en tydlig koppling till de kooperativa värdena bland de organisationer som presenterat sina redovisningar. Men dessa värden ligger nära principer som också genomsyrar andra former av socialt arbete oavsett om det bedrivs inom ideella organisationer eller offentliga verksamheter. Däremot finns det variationer i hur dessa principer tillämpas i de enskilda enheterna.

I ett av de andra projekten som Skoopi drivit har även utveckling av socioekonomiska bokslut ingått. Det är en metod för att redovisa samhällets kostnader för personer i olika former av utanförskap och jämföra detta med samhällets kostnader för insatser i sociala verksamheter som medför att den första typen av kostnader inte uppstår. Socioekonomiska bokslut bygger på nationalekonomiska principer och utförs av en extern expert på området. I projektet gjordes socioekonomiska bokslut på Hantverkskooperativet Unitis i Ljusdal och Beatebergs hunddagis i Göteborg. I båda fallen bedrivs daglig verksamhet inom LSS (lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade 1993:387). Beräkningarna

visar att deltagarna skulle utnyttja välfärdstjänster för mellan 175 000 och 460 000 kronor per person och år utan medverkan i kooperativen. Detta skulle för hela gruppen i de studerade verksamheterna innebära mellan 1,5 och 4,1 miljoner kronor per år. Den samhälleliga vinsten i form av uteblivna kostnader för verksamheten Beatebergs hunddagis beräknades uppgå till nästan 128 000 kronor per år och för Hantverkskooperativet Unitis till drygt 900 000 kronor per år. Socioekonomiska bokslut som gjorts i andra sammanhang, på till exempel Unga Kris där alternativen jämförs med kostnader för missbruk och kriminalitet uppgår till i genomsnitt 3,6 miljoner kronor per person (se Arvsfondens utvärdering av Unga Kris; Jess 2010).

Men dessa siffror baseras på beräkningar av typexempel och inte faktiska exempel. De socioekonomiska

boksluten tar inte heller upp jämförelser mellan olika typer av insatser utan jämför endast de studerade insatserna i förhållande till fortsatt behov av välfärdstjänster, missbruk, kriminalitet eller dylikt. De ger en viss indikation på alternativkostnaderna.

Både i enkätsvaren och i intervjuerna poängterar flera personer att dessa verksamheter också är beroende av att deltagarna får behålla eventuella löne- eller försörjningsstöd som lönebidrag eller liknande så länge det behövs. Det innebär att en del av samhällets kostnader inte kan tas bort trots delaktighet i ett socialt företagande. Utförliga beräkningar och systematiska utvärderingar av detta saknas i dagsläget.

ATT ARBETA MED DET SOCIALA – SAMMANFATTANDE DISKUSSION

I de studerande projekten finns en stor variation av initiativ som på olika sätt *arbetar med det sociala* och genom någon form av socialt företagande försöker finna fungerande sätt att förbättra villkoren för unga och personer med funktionsnedsättning. Vi har i föregående avsnitt sett hur enskilda projektinsatser kan bidra till utvecklingsprocesser som är komplexa och därmed svåra att på ett enkelt sätt beskriva. Hur har då projekten relaterat till det sociala entreprenörskapet och det sociala företagandet? Och vad innebär det för deltagarna, målgruppen för insatserna?

Man kan se en förändring i det arkiverade materialet, under andra halvan av 1990-talet och en bit in på 2000-talet så var det färre projekt som relaterade till området. De refererade också i stor utsträckning till begreppen sociala kooperativ eller till och med sociala *arbetskooperativ*. Men 2005–2006 märktes ett skifte och det blev allt vanligare att man använde begreppet *socialt företagande*. I vissa projekt beskrevs innebörden som densamma. Men skiftet öppnade också för andra typer av projekt som inte på samma tydliga sätt utgick från det deltagande medlemsbaserade perspektivet som är väl förankrat i både de kooperativa, folkrörelse-baserade och brukarbaserade traditionerna. Men eftersom målgruppens deltagande är ett av de kriterier som ska uppfyllas för att få medel så finns någon form av plan. I vissa fall har planen för deltagande varit vag och i andra projekt har planen varit tydlig men uppenbarligen inte lyckosam. Detta har till exempel uttryckts i termer av att ”vi hade svårt att komma i kontakt med målgruppen” i några av slutrapporterna.

Detta väcker frågor kring det sociala företagandets relation till de målgrupper som verksamheten syftar till att nå eller betyda något för. I den framväxande litteraturen och en del av de diskussionerna som begreppen socialt entreprenörskap och socialt företagande används i ligger fokus snarare på entreprenörerna eller företagsledarna och företagen än på målgrupperna. Detta är tydligast i den internationella debatten men kan även skönjas i den svenska. De flesta projekt som finansierats av Arvsfonden skiljer sig på denna punkt, de är tydliga med att det är målgrupperna och den sociala verksamheten som är målet – inte företaget i sig. Detta även om beskrivningarna av målgrupperna hittills medvetet varit knapphändiga.

Diskussionen om målgrupper och behov

I projektbeskrivningarna ovan så framkommer tydliga ställningstaganden kring hur man pratar om och bemöter målgrupperna. Vikten av att välkomna och inkludera alla på deras egna villkor och vikten av att tillsammans hitta aktiviteter och arbetssätt som fungerar framhålls gång på gång. Ingen ska behöva redogöra för det som är problematiskt utan få prova sig fram uttrycks genomgående. Devisen ”att arbeta 100 procent av ens förmåga” har spridit sig och används av flera projekt och i diskussioner. För att understryka detta ställningstagande från projekten har målgruppsdiskussionen i presentationerna inte varit mer ingående i denna rapport.

Även om man kan önska att det skulle räcka med att alla människor ska välkomnas och få möjligheter att finna fungerande sätt för deltagande, samvaro och arbete, så kan det vara svårt att förstå vad det handlar om. Inte minst kan det vara svårt att veta vad det är för verksamheter som behövs och att det inte är något som ”görs av sig själv”. Därför följer här en diskussion om olika grupper som projekten arbetar med vilket delvis också blir en diskussion om den terminologi som används i olika sammanhang.

I projektansökningarna finns en redogörelse för vilken målgrupp projekten vänder sig till. De allra flesta projekten vänder sig inte bara till unga generellt, utan till unga som anses behöva något som de inte får tillgodosett på annat vis. Personerna bakom projektet ser ett problem som det är nödvändigt att göra något åt (Gawell 2013b). Bakom detta kan det ligga en analys av behoven i samhället men oftast är det något som berört en, ibland på ett mycket personligt sätt, som gör att man agerar. Detta göra att entreprenöriella initiativ i sig kan vara tecken på att de mest väsentliga behoven är identifierade. Det sociala entreprenörskapet, och även det sociala företagandet, kan därför inte ersätta den typen av analyser.

Men vad är det då som de studerade initiativen tycker är nödvändigt att agera för. Några hänvisar till långtidsarbetslösa eller de som står längst ifrån en ”ordinarie” arbetsmarknad. Detta uttryckssätt är vanligast i de projekt som på ett påtagligt sätt kopplar sin argumentation till dagens politiska intresse för att både möjliggöra för och att använda de sociala företagen som ett arbetsmarknadspolitiskt verktyg. Inom gruppen

långtidsarbetslösa finns en stor variation. Flera har lång erfarenhet av kontakter med sjukvården, psykiatri, socialtjänsten och kriminalvården. Av förståeliga skäl är många av erfarenheterna inte positiva. ”Vi försöker vara de som aldrig ger upp”, säger en person som arbetar i ett av projekten.

Några andra projekt som visar stora likheter i sina resonemang uttrycker sig dock i något andra termer. De använder till exempel inte termen långtidsarbetslösa utan beskriver sin målgrupp som ”unga som mår dåligt” eller ”unga med psykisk ohälsa”. Flera av dessa projekt lyfter fram vikten av att möta dessa målgrupper så tidigt som möjligt – helst innan de hunnit vara arbetslösa länge.

Dessa projekt som utgår från ”de som behöver det mest” ger sig inte i kast med *det sociala* i generella eller enkla termer. I rapporterna från dessa projekt tar man nästan alltid upp diskussionen om tid, fungerande arbetssätt och behovet av resurser för detta. Resurserna är mycket knappa i förhållande till behoven och projektet förmedlar sina erfarenheter av att deras arbete kräver lång tid. ”Det tar år, ibland årtionden och i vissa fall kommer behovet av en stödjande struktur vara bestående”, säger en av de intervjuade. ”Men samhället måste ju kunna ta till vara på all den kompetens och kraft som finns – även om alla inte är stöpta i samma form”, säger en annan av de intervjuade. Och som en tredje person uttrycker det, ”eftersom samhället i övrigt är så pass exkluderande så behövs de inkluderande miljöerna där alla kan få vara och växa – utifrån sin förmåga”. De vill inte tala om till exempel funktionsnedsättningar utan finna sätt som i så stor utsträckning som möjligt matchar människors funktionssätt.

Detta är en grundläggande del i arbetet med empowerment som de allra flesta projekten uppger som central. Det sträcker sig bortom utveckling av arbetsmetoder och strukturer, det handlar om förhållningssätt som bidrar till att stärka en hälsosam identitet som inkluderar en känsla av möjligheter – och att inte koncentrera sig på problemen. ”Ingen ska behöva vara sin diagnos”, säger en av de intervjuade. Flera framhåller att det är svårt nog när det problematiska måste presenteras och återopas i kontakter med myndigheter för att man ska kunna få stöd av olika slag. Flera projekt ger exempel på hur detta kan bli svårt i bedömningen av arbetsförmåga, sjukersättning och liknande. Det är en situation som är besvärlig för många i dessa målgrupper.

Det finns flera projekt som inte vänder sig till socialt utsatta målgrupper. Några projekt sprider kunskap om företagande och socialt företagande till unga i allmänhet för att man anser att unga har nytta av denna typ av kunskaper. Samtidigt så föranleder detta åtminstone två reflektioner. För det första kan man fundera på

om det fortfarande finns behov av Arvsfonden finansierar den här typen av projekt med tanke på att både Tillväxtverket, Skolverket och Ungdomsstyrelsen på olika sätt arbetar med att främja entreprenörskap och företagande i dessa grupper. Den andra reflektionen handlar om behov.

Genom hela denna rapport finns flera hänvisningar till individuella och sociala *behov*. Det finns både hänvisningar till det som i Maslows klassiska behovstrappa skulle kategoriseras som trygghet, kärlek, gemenskap och uppskattning. Flera av projekten visar på att även i ett så pass välmående land som Sverige så upplever inte alla att dessa grundläggande behov är tillgodosedda. Flera av projekten riktar in sig på detta samtidigt som de också knyter an till behovet som i Maslows termer benämns självförverkligande som även personer med funktionsnedsättningar, social ohälsa eller långtidsarbetslöshet i bagaget också borde ha rätt till. Flera av de projekt som studerats har antingen genom enkätundersökningen eller vid intervjuer uttryckt att det har blivit allt svårare att finansiera insatser för de som behöver dem mest. Och att finansieringen från Arvsfonden i vissa fall har varit en förutsättning för att kunna pröva nya idéer inom detta område – även om problemet med finansiering av den ordinarie verksamheten kvarstår.

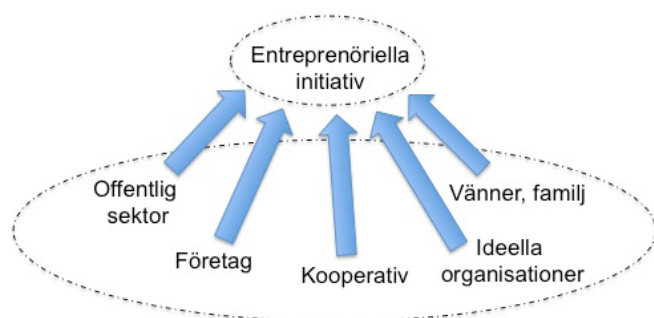
((Arbets)integrerande) sociala företag

I de Arvsfondsfinansierade projekten finns flera versioner av sociala företag. Alla dessa lyfter fram en aktiv sysselsättning som ett viktigt verktyg i arbetet med det sociala. Även om en del trycker mer på arbete – i vid bemärkelse – så är det sociala företagandet i denna studie inte avgränsat till *arbetsintegrerande* sociala företag som har ett huvudsakligt syfte att integrera långtidsarbetslösa på arbetsmarknaden. Flera belyser det som tidigare formulerats i termer av att *vidga arbetsmarknaden*.⁴ Projekten poängterar dessutom att det sociala företagandet handlar om så mycket mer än arbete. De grundläggande behoven samvaror, bekräftelse och fungerande strukturer är i flera av projekten det centrala.

Det är inte heller helt självklart att det sociala företagandet är integrerande i den meningen att personer i det som har kommit att kallas ”utanförskap” bara ska integreras i det som anses normalt. I flera av projekten ingår även att utgå från varje individ som hon eller han är – vilket ibland utmanar normen för vad som anses normalt. Det kan då handla om att försöka vidga normer i stället för att anpassa enskilda individer till det som kategoriserar vissa funktionssätt och funktionsnedsättningar.

⁴ Formulering som togs fram av den ESF-finansierade nationella tema-gruppen för socialt företagande.

Det som också är tydligt i flera av projekten är att det rör sig om gränsöverskridande processer och samarbeten. Både med idéutvecklingen och utvecklingen av själva verksamheterna finns ett samspel mellan enskilda individer, olika organisationer och offentliga företrädare. Detta innebär ett komplement till den illustration som tidigare presenterades. De studerade projekten indikerar att dessa processer grundar sig i någon sorts gränsöverskridande samverkan mellan aktörer i systemet.

Figur 2: Ett samverkande socialt entreprenörskap.

Det nära samspelet mellan aktörer som enskilda initiativ, företrädare för myndigheter och kommuner, politiker som fattar beslut om ramar med flera belyser också vikten av se det sociala företagandet som en del i något större. Det kan ses som ett innovations- och driftssystem där olika parter ingår. Arvsfonden pekas framför allt ut som en viktig aktör i detta innovationssystem. Men många frågor kring finansieringen av den fortsatta driften lyfts upp av de studerade projekten då det till stor del är andra aktörer i detta system som kontrollerar villkoren för ersättningar för tjänster av olika slag och även för bedömning och nivåer på anställningsstöd och liknande. Så även om projekten planerar för en fortsatt drift så ligger många faktorer bortom deras kontroll. Processerna behöver i många fall lång tid så behovet är stort av långsiktiga lösningar som ger trygghet för deltagarna, särskilt bland målgrupperna. Flera upplever att villkoren och insatserna ständigt ändras vilket medför en ryckighet och osäkerhet, och generellt har det blivit svårare.

Det finns också tecken på att ansvaret blivit otydligare. När offentlig sektor ofta hade ansvar för både finansiering och drift av verksamheter inom detta område var det också tydligt att de hade hela ansvaret för vad som gjordes och inte. Nu är ansvaret delat utan att någon av parterna har kontroll över hela kedjan. En del projekt tar upp detta som ett problem då de upplever att de som utförare får ”klä skott” för en del av politiken riktad sig till de målgrupper man vänder sig till. Trots de uppdelade uppgifterna i detta system så

har både de sociala företagen och offentliga företrädare ett ansvar. Flera projekt lyfter fram vikten av ett ansvar för människors hela livssituation. Och för att kunna möta dessa behov behövs samverkan och ett gemensamt ansvar.

Trots att det finns många solskenshistorier om hur det sociala företagandet har bidragit till att förbättra många människors liv så finns det de som ifrågasätter om det verkligen leder till bättre villkor för till exempel personer med funktionsnedsättning. Och som tidigare nämnts så finns det i dagsläget inga omfattande jämförande studier som kan besvara detta. Denna studie belyser behovet av att sätta det sociala företagandet i ett större sammanhang för att kunna identifiera vilka effekter det sociala företagandet får och vilka effekter som snarare härrör från andra social- och arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Det finns också röster som uttrycker en oro för de förväntningarna som finns på de sociala företagen. ”Ibland framställs det som mirakel. Men bakom varje lyckosam berättelse finns ett oändligt arbete och flera mindre lyckosamma exempel”, säger en person. ”Jag får ibland ont i magen när jag tänker på vad de sociala företagen förväntas leverera”, säger en annan. Och arbetet som så ofta lyfts fram som ett universalverktyg måste innehålla hälsosamma och bra arbetsuppgifter och miljöer. ”Arbete kan vara ett framgångsrecept. Men arbete kan också göra människor sjuka. Det är viktigt att komma ihåg”, säger en tredje. ”Det handlar om hela livssituationen.”

Att söka, leda sig själv och leda andra

Vi har i den här rapporten sett flera exempel på ett sökande efter nya sätt att företa sig det sociala. Vi har också sett exempel på förhållningssätt som syftar till att utveckla och pröva fungerande sätt. Det framgår också att personer med egen erfarenhet, det vill säga med en mycket påtaglig förankring i målgruppen som initiativen vänder sig till deltar i sökandet. Det är även andra som arbetar som projektledare eller projektmedarbetare som uppenbarligen också bearbetar sin egen roll och den situation som det sociala företagandet medför. Dessa aspekter knyter an till en nyanserad och dynamisk förståelse av hur det är att arbeta i och även leda dessa typer av verksamheter.

Ledarskap i olika typer av verksamheter tolkas ofta som någon form av chefskap eller projektledarskap med huvudsakligt syfte att genomföra ett givet uppdrag. Men ordet *leda* har flera meningar. Rent språkligt kan begreppet härledas till det fornnordiska *leitha*⁵. Och *leitha* inbegriper både *att leta*, det vill säga söka,

⁵ Vilket forskaren Thomas Bay belyst i sitt arbete kring ledarskap.

och *att leda andra*. Initiativen i denna studie belyser att det sociala entreprenörskapet och det sociala företagandet handlar lika mycket om att söka, och även leda sig själv som att leda andra. Det handlar inte om att enbart på andras uppdrag utföra olika uppgifter, det inbegriper ett samspel med finansiärer och ett givande och tagande som i de bästa av världar leder till utvecklingen av fungerande sätt att bemöta olika behov i samhället.

De olika rollerna ställer höga krav på ett dynamiskt ledarskap. Det liknar mer ett entreprenöriellt ledarskap, eller kort och gott entreprenörskap, som inbegriper ett ständigt skapande då syftet just är att ändra de redan etablerade tankefigurerna och strukturerna. Inom detta framväxande område finns relativt stora spänningar till exempel mellan behov och uttalat stöd för att få utvecklas i sin egen takt och ibland hårda bedömningar av arbetsförmåga. Flera projekt beskriver diskussioner som enskilda människor hamnar i, och i ledarskapet ligger att hantera dessa konflikter och processer samt att utifrån detta skapa så fungerande verksamheter som möjligt.

I arbetet med det sociala företagandet framkommer också en rad olika roller som delvis kräver olika kompetenser. Det handlar om förhållningssätt och

handledning i det sociala arbetet, om organisations- och företagsutveckling och om samarbetet med offentlig sektor och de system som målgrupperna har kontakt med och som köper rehabiliteringstjänster och liknande. I flera projekt finns det exempel på personer som till har sin bakgrund i offentlig sektor eller i andra organisationer. Andra har arbetat i det sociala företagandet eller de organisationer som initierat projekt inom detta område. De lyfter ofta fram betydelsen av den kompetensen och nätverken som väsentliga för arbetet. De fungerar som en form av systemvandrare, i de studerade projekten har åtminstone tio personer identifierats som någon form av systemvandrare.

De studerade Arvsfondsfinansierade projekten har framför allt fokus på deltagarna och inte på entreprenörerna och företagsledarna. Men oavsett fokus så möts de av en utmanande paradox – att det å ena sidan ställs högre krav på att bli affärsmässiga och å andra sidan kvarstår behoven av att ta fasta på *det sociala* – oavsett om det finns resurser till detta. Det leder till en ständig kamp för att dra in pengar. I vissa fall är det tydligt att en verksamhet går från projekt till projekt likt att hoppa från tuva till tuva för att matcha resurser med sökandet efter fungerande sätt för dem som behöver det mest.

REFERENSLISTA

- Amnå, E, Holm, M & Zetterberg, P (2012). *När staten ska förnya civilsamhället. Arvsfondens bidrag till förningslivet*. Arvsfonden.
- Borzaga, C, Carini, C, Costa, E, Carpita, M & Andreas, M (2008). *Cooperation in Italy 2008*. Research Gate.
- Borzaga, C & Defourny, J(2001). *The Emergence of Social Enterprise*. New York: Routledge.
- Borzaga, C, Galera, G & Nogales, R (2008). *Social Enterprise: A New Model for Poverty Reduction and Employment Generation. An Examination of the Concept and Practice in Europe and the Commonwealth of Independent States*. Bratislava, Slovak Republic: UNDP Regional Centre for Europe and the CIS.
- Dees, G (1998). *The Meaning of 'Social Entrepreneurship'*. FEDF Partners: www.redf.org.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- von Friedrichs, Y, Gawell, M & Wincent, J (2013). *Samhällsentreprenörskap för lokal utveckling*. Mittuniversitetet.
- Gawell, M(2006). *Activist Entrepreneurship. Attacking Norms and Articulating Disclosive Stories*. Stockholm: Stockholm universitet.
- Gawell, M (2008). Socialt entreprenörskap—en kombination av socialt engagemang och entreprenöriellt handlande. I *Vem är inte entreprenör? En ljudbok om ungt entreprenörskap*. Luleå tekniska universitet.
- Gawell, M (2013a). Soci(et)al Entrepreneurship and Different Forms of Social Enterprises. I Lundström, A., von Friedrichs, Y., Sundin, E. & Zhou, C (red.) *Social Entrepreneurship: Leveraging Economic, Political and Cultural Dimensions*. Springer.
- Gawell, M. (2013b). Social Entrepreneurship: Action Grounded in Needs, Opportunities and/or Perceived Necessities? *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 24(4), 1071-1090.
- Gawell, M (2011). *Inte vilken affärsutveckling som helst*. Tillväxtverket.
- Gawell, M, Johannisson, B & Lundqvist, M (2009). *Samhällets entreprenörer. En forskarantologi om samhällsentreprenörskap*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- Hedin, U-C (2008). *Arbetspraktik vid Y-screen – ett nytt socialt företag*. Utvärderingsrapport.
- Hulgård, L & Lundgaard Andersen, L (2012). *Socialt entreprenörskap – velfärdsafvikling eller arenaer for solidaritet? Dansk sociologi* 23(4), 11–30.
- Jess, K (2010). *Värdet av Unga KRIS – en samhälls-ekonomisk utvärdering*. Arvsfonden
- Larsson, J. (2008). *Folkhemmet och det europeiska huset. Svensk välfärdsstat i omvandling*. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg förlag.
- Lundström, A & Zhou, C (2013). Rethinking Social Entrepreneurship. I Lundström, A., von Friedrichs, Y., Sundin, E. & Zhou, C (red.). *Social Entrepreneurship: Leveraging Economic, Political and Cultural Dimensions*. Springer.
- Mair, J, Robinson, J & Hockerts, K (2006). *Social Entrepreneurship*. New York: Palgrave.
- Maslow, A (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*.
- Nicholls, A. (2006). *Social Entrepreneurship. New Models of Sustainable Social Change*. New York: Oxford University Press.
- Nicholls, A (2010). The Legitimacy of Social Entrepreneurship: Reflexive Isomorphism in a Pre-Paradigmatic Field. *Entrepreneurship Theory & Practice*.34(4), 611–633.
- Nutek (2007). *Programförslag för fler och växande sociala företag*.
- Näringsdepartementet (2007). Regeringsbeslut N2007/7471/ENT.

Proposition (2009/10:55). *En politik för det civila samhället*.

Regeringskansliet (2009). *Regeringens strategi för entreprenörskap inom utbildningsområdet*. Stockholm: Näringsdepartementet och Utbildningsdepartementet.

Shane, S & Venkataraman, S (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217–226.

Sundin, E (2009). Det dolda samhällsentreprenörskapet – omsorgsmotiv i små företag. I Gawell, M, Johannisson, B & Lundqvist, M (red.). *Samhällets entreprenörer. En forskarantologi om samhällsentreprenörskap*. Stockholm: KK-stiftelsen.

Teasdale, S, Alcock, P & Smith, B (2012). Legislating for the Big Society? The Case of the Public Services, *Public Money & Management* 32(3), 201–208.

Westlund, H & Gawell, M (2012). Building Social Capital for Social Entrepreneurship. *Annals of Public and Cooperative Economics* 83(1), 101–116.

Wijkström, F & Lundström, T (2002). *Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober förlag.

Young, D & Salamon, L (2002). Commercialization, Social Ventures and For-profit Competition. I Salamon (red.) *The State of Nonprofit America*. Washington: Brookings Institute Press.

Ölund, T (kommande). Utvärderingsrapport. Arvsfonden.

www.arvsfonden.se

www.ica.coop

www.sofisam.se

www.temaef.se

PROJEKT SOM INGÅR I STUDIEN

Projekt * = representanter från dessa projekt har också intervjuats	Organisation	Ort	Beslutsår	Summa
Information samt utveckling av kooperativa modeller inom sociala omsorgsområden	Stiftelsen Värmlands-kooperativen	Karlstad	1994	400 000
Ungdomsverksamhet vid Direkt utvecklingscenter i Hammarby	Svenska uppfinnarföreningen	Stockholm	1995	200 000
Kooperativa arbetsformer för psykiskt funktionshindrade	Stiftelsen RIFS	Stockholm	1997	1 005 000
Regnbågen på linje 13, syd	Stiftelsen Stockholms folkhögskola	Älvsjö	1997	400 000
Steg för steg – arbetsrehabilitering av psykiskt funktionshindrade	IFS	Stockholm	1998	1 060 000
Mediebyrå	Munkebäcksgymnasiet	Göteborg	1998	405 000
Kooperativet Handelsboden	Kooperativet Handelsboden	Mölnlycke	1999	615 000
Nätverket Kulturfröknarna	Rinkeby folketshusförening	Stockholm	1999	300 000
Konsolidering, samordning och utveckling av de sociala arbetskooperativen	RSMH	Hägersten	1999	1 430 000
Kompetensutveckling inom IT för psykiskt funktionshindrade	Föreningen Favorita	Västra Frölunda	2000	300 000
Utvärdering arbetskooperativ	RSMH	Växjö	2000	85 000
Äventyrspark för alla	Stiftelsen Activa	Örebro	2000	740 000
Informationsprojektet: Att vara behövd	HSO	Göteborg	2000	190 000
Ett liv för alla	Föreningen Pannhuset	Göteborg	2000	2 300 000
Tjejkraft Hultsfred	Hultsfreds fotbollsklubb	Hultsfred	2000	800 000
Socialpedagogisk handledarkurs	RSMH	Borlänge	2000	277 000
Ung kraft 2001–2004	Communicare	Karlstad	2000	1 300 000
Iknet	The Youth Promoton Collab Chapter	Katrineholm	2001	170 000
Projekt för att stärka informera och utveckla sociala arbetskooperativ	Skoop	Växjö	2001	300 000
Hjärnbruk	Lasse brukarstödcenter	Göteborg	2001	998 000
Kooperatören i sociala arbetskooperativ ägare i växande företag	Skoop	Luleå	2003	1 612 000
Nordväxt Kista intressenter – barn och ungdom, innovationer och företagande	Föreningen IT-IUC	Stockholm	2003	862 000
Galaxen	Föreningen Kalix Q-Nor	Kalix	2003	800 000
Communicare – ung tillväxt i Värmland	Communicare	Karlstad	2004	1 500 000
Our Generation	Kooperativ utveckling i Sverige	Stockholm	2005	1 300 000
Produktionsskolan – en ny metod för unga utanför	Föreningen Pannhuset	Göteborg	2005	1 100 000
Sociala arbetskooperativ – nytt inom arbetsmarknadspolitiken	Social ekonomi i Roslagen	Norrtälje	2005	300 000
Förstudie Hotellprojektet	Kooperatörshuset	Västra Frölunda	2005	275 000

Projektet Kontor	Intresseföreningen för schizofreni	Stockholm	2005	1 972 000
Ung kraft nu*	Föreningen Urkraft	Skellefteå	2005	1 900 000
Genderinstitut Gotland – Supermarit	Genderinstitut Gotland	Visby	2005	1 742 000
Uppsökande verksamhet	RUS	Stockholm	2005	2 632 000
Fryshuset – Lugna gatans etablering i Göteborg och Malmö	KFUM Söder Fryshuset	Stockholm	2005	18 388 000
Demokratiskt företagande för ungdomar	Kooperativ utveckling i Jönköping	Eksjö	2006	500 000
Aktiv vardag – aktivt liv	RSMH	Säffle	2006	1 215 000
Samlade resurser för tillväxt i Norrbotten*	HSO	Luleå	2006	3 952 000
Social redovisning i sociala arbetskooperativ	Skoop	Stockholm	2006	2 148 000
Aktivitetshuset Aktus*		Ramsele	2006	904 000
Självständighet, oberoende och samarbete för sociala arbetskooperativ	Skoop	Stockholm	2007	4 089 000
Dolly – design och remake	Stadsmissionen	Stockholm	2007	2 049 000
Föreningarnas hus	ISPS	Skellefteå	2007	2 432 000
Skapa din framtid	Föreningen Bure	Härnösand	2007	1 849 000
Y-screen – ungas väg till arbete*	Vägen ut-kooperativen	Göteborg	2007	4 712 000
Globe – en mötesplats i universum	Robertsfors kommun	Robertsfors	2008	2 372 500
SFI-hjälplärare med funktionshinder	Macken Växjö kommun ek. förening	Växjö	2008	1 999 000
Konstnätverk som verktyg mot stigmatisering och för rehabilitering	RFHL	Stockholm	2008	1 471 000
Arbete på mina villkor*	Coompanion Norrbotten	Luleå	2008	2 000 000
Fia me knuff	HSO	Jönköping	2008	4 651 000
Den stora utmaningen	Partnerskap för utveckling av sociala företag	Norrtälje	2008	1 846 000
Skellefteå bed & breakfast	Föreningarnas hus i Skellefteå	Skellefteå	2008	3 429 000
Kunskapsbanken	RSMH	Säffle	2009	966 000
Utveckling av social redovisning visavi socioekonomiskt bokslut i sociala arbetskooperativ	SKOOPI	Stockholm	2009	2 586 000
Framtidsboxen	SE-Forum	Stockholm	2009	2 140 000
Unga entreprenörer	Ung företagsamhet i Sverige	Stockholm	2009	3 670 000
Mångkulturell mötesplats för personer med funktionsnedsättning	Vitak	Växjö	2009	2 826 000
Arbetsprojektet	Stiftelsen Activa i Örebro län	Örebro	2009	5 086 000
Unga Fenix*	Föreningen Fenix	Hägersten	2009	4 071 000
Social inkubator för unga idéer	Föreningen Tamam	Lund	2010	908 000
Den felande länken	Tanke och handling ek. förening	Norrtälje	2010	1 307 000
Socialt arbetskooperativ	Studieförbundet Vuxenskolan	Umeå	2010	6 894 000
Utveckling av arbetsträning och rehabiliteringstjänster och certifiering av sociala kooperativ*	Skoop	Stockholm	2010	4 519 000

Kulturaktiv – sysselsättningsverksamhet för funktionshindrade afrosvenskar	Afrosvenskarnas riksförbund	Stockholm	2010	4 255 000
Volontärträff	Via Helantus, Solrosen ek. förening	Östermåla	2010	1 134 000
Mamas Retro*	Coompanion	Göteborg	2011	3 688 000
Vägen vidare	RSMH	Sunne	2011	1 586 000
Dalahänder	Västanviks folkhögskola	Leksand	2012	3 078 000
Urgent ung företagsamhet*	Coompanion Norrbotten	Luleå	2012	730 000

Summa 138 720 500

ENKÄTFRÅGOR

1. Under vilken period beviljade Arvsfonden medel för start av ert/era projekt?
1994–2000, 2001–2005, 2006–2010, 2011–2012
2. Hur stort anslag beviljade Arvsfonden för ert/era projekt?
<500 000, 500 000–1 499 999, 1 500 000–2 999 999, >3 000 000
3. Vilka målgrupper vände ni er till och hur många uppskattar ni att ni nått?
4. På vilket sätt har målgruppen/målgrupperna deltagit i utvecklingen av projektet?
5. Vad har det sociala entreprenörskapet/sociala företagandet betytt för målgruppen och vad baseras detta på (har t ex en systematisk utvärdering gjorts)?
6. Vad är, enligt er, socialt entreprenörskap och socialt företagande och på vilka sätt har ni arbetat med det?
7. Vad betyder socialt entreprenörskap och/ eller socialt företagande för er målgrupp/era målgrupper?
8. Vad anser ni varit viktigast för genomförandet av ert projekt?
9. Vilka var de största hindren ni stötte på?
10. På vilket sätt har lärdomar från projektet, alternativt delar eller hela verksamheter som utvecklats inom ramen för projekten, levt vidare?
11. Vad har medlen för Arvsfonden betytt för projektets resultat?
12. Vilka (andra) förutsättningar har varit avgörande för utvecklingen av projektet och för det fortsatta arbetet?
13. Vad är dina främsta lärdomar av socialt entreprenörskap och/eller socialt företagande efter att ha arbetat med projektet?
14. Vilka råd skulle du vilja ge till Arvsfonden i deras fortsatta arbete?
15. Har du ytterligare lärdomar eller kommentarer som du vill föra fram?
16. Är du som svarat på enkäten kvinna/man?
17. Vilken ålder är du som svarat på enkäten?
<25, 25–34, 35–49, 50–65, > 65

MALIN GAWELL

Fil. dr. Malin Gawell är verksam på Institutet för entreprenörskaps- och småföretagsforskning (ESBRI). Hon är också knuten till KTH, Mittuniversitetet, Roskildes universitet och Södertörns högskola. 2007 disputerade Malin på en avhandling med titeln ”Activist Entrepreneurship. Attac’ing Norms and Articulating Disclosive Stories”. Där lades grund för en fortsatt forskning kring socialt entreprenörskap och socialt företagande. Dessa forskningsområden knyter i sin tur an till både teorier om det civila samhället och samhällsutveckling i vid bemärkelse. Det kom senare till nytta bland annat i antologin ”Samhällets entreprenörer. En forskarantologi om samhällsentreprenörskap” som gavs ut 2009. Malin var, tillsammans med Bengt Johannisson och Mats Lundkvist redaktörer för detta arbete.

Under 2010–2011 genomförde Malin bland annat studier på temat samhällsentreprenörskap med utgångspunkt i Fryshusets verksamhet samt av projekt finansierade av Europeiska socialfonden. De senare studierna har genomförts i samverkan med den tematiska grupp för entreprenörskap och företagande som Tillväxtverket varit ansvarig för. Resultaten från forskningen har publicerats i flera rapporter, bokkapitel och vetenskapliga artiklar.

Genom åren har Malin även arbetat med samverkan med såväl organisationer inom fältet som med myndigheter.